

ŽIVLJENJE IN SVET

Štev. 21.

Ljubljana, dne 24. maja 1929

Leto III.

Ignotus

I. B. Lamarck

V letu, ko se je svet spomnil 120-letnice rojstva Charlesa Darwina*, tudi poteče 100 let, kar je umrl francoski naravoslovec I. B. Lamarck. Njegovo ime se češče omenja v zvezi z darwinizmom, saj se pristaši evolucijske ali razvojne misli cepe baš pri teh dveh imenih; tako imamo poleg darwinistov neolamarckiste, t. j. naravoslovce, ki zastopajo — v izpremenjeni, kritični obliki — nazore, ki jih je razvil v svojih spisih I. B. Lamarck.

Ta mož ni dal svojim teorijam tako mnogostranske in globoke utemeljitve kakor Darwin, morda ni bil niti tako silen duh kakor njegov angleški naslednik v transformizmu; vzlíc mnogim naivnostim, ki so v Lamarckovih spisih, vzlíc zastarelemu gradivu, ki mu ga radi očitajo nasprotniki, pa to ime živi in dobiva v našem času še prav poseben sijaj.

Rodil se je l. 1744 v Bazentinu (Somme) kot sin revnih staršev. Prisiljen je stopil v bogoslovje, ker je oče hotel imeti sina duhovnika; ko je l. 1760. umrl strogi roditelj, ki je po navadi traktiranih časov bolj cenil verske in cerkvene interese nego voljo in blaginjo lastnega sina, je mladi Lamarck slekel semeniško haljo in se yrnil v posvetno

življenje. Kaj bi zdaj? Nesreča, ki jo je zgodaj občutil kot zvesto spremjevalko, mu je sledila še dalje in ga ni zapustila vse dolgo življenje. Bil je slabotnega telesa, bolehav in neodločen, vzlíc temu pa ga je zamikalo k vojakom.

Odrinil je na Westfalsko in se ondi z nekim nepremišljenim dejanjem, ki bi ga kmalu stalo življenje, pokazal junaka; tako je postal častnik. Toda posebnega ugleda si ni mogel pridobiti; saj je bil pod oficirsko suktnjo mož nevojaškega kova. Dobil je neko poškodbo in je zaradi nje zapustil vojaško službo. Zdaj se je skušal na razne načine preriti kvišku: delal je pri nekem bankirju, študiral zdravilstvo in godbo, zbiral rastline in pisal o njih. L. 1789. — baš v letu revolucije — je bil imenovan za kustosa kraljevih herbarijev. V revoluciji je izgubil še ta pičli kruh. Moral je čakati do l. 1793., da so ga imenovali za profesorja

pri Museum d'histoire naturelle), toda ne za rastlinstvo, marveč za stroko, ki je ni maral nihče prevzeti: za zoologijo brezhrbteničnih živali. Poslej se je bavil z živalstvom, pisal prirodopisna dela, a posebnega uspeha ni imel. Radl** trdi, da sam ni zadosti veroval v teorije, ki jih je zastopal. Ver-

jetno je, da njegove sposobnosti niso našle pravih tal za popoln razvoj. Imel je hude nasprotnike, ki so bili vrhu tega prožnejši in delavnejši od njega. Napadal je kemika Lavoisierja in biologa Cuvier-ja, a brez posebnih uspehov in odmevov. Naj je pisal tako ali drugače, priznanja si ni mogel pridobiti.

So ljudje, pri katerih lahko govorimo o neki tragični usodi; vse, česar se oprimejo, jim spodleti. Tudi Lamarck je bil med temi. Stirikrat se je oženil in izgubil tudi četrto ženo; moral je preskrbeti sedem otrok. Majhno imetje, ki ga je imel, je zapravil z nerodno spekulacijo. Živel je dokaj skromno v revščini; vsem neprilikam se je pridružila še najhujša: slepota. Ali je bila milost, da mu je usoda naklonila 85 let? Ali pa je bilo tudi to dolgo životarenje porogljiva želja neprijazne usode? Umrl je l. 1829. Kako malo je bil čislán za življenja, pričuje to, da se ni ohranil v spominu niti njegov grob. Njegove kosti so se pomešale s kostmi neštetihi Parižanov, katerih imena so že zdavnaj pozabljena, kakor da sploh niso živeli.

Njegovi pglavitni spisi so »La Flore française, »Histoire naturelle des animaux sans vertebres« in »Philosophie zoologique«. Slednje delo je najzanimivejše in najpomembnejše za Lamarckovo razvojno teorijo.

Kaj je učil Lamarck?

Če bi hoteli to povedati prav na kratko, kakor je naš namen, bi vzeli iz njegovih spisov štiri točke, v katerih je strnil svoje evlucijske nazore. Glase se takole:

1. Življenje skuša z lastno silo povečati obseg oživljenega telesa in njegovih delov vse do meje, ki jo določa samo.

2. Nov ustroj nastane v živalskem telesu iz novo nastale potrebe, ki jo žival stalno čuti in iz novega gibanja, ki ga ta potreba vzbuja in vzdržuje.

3. Razvoj organov in njih oblika zavise vedno od njih vaje.

4. Vse, kar si je živalsko telo pridobilo, kar je načelo ali izpremenilo za vse življenje, se ohranja pri množitvi in prenaša na potomstvo izpremenjenih roditeljev.

Najvažnejša je vsekakor četrta točka. Lamarck je prav tako kot Darwin pristaš razvojne misli, po kateri so se

višje organizirane živali in rastline razvile iz nižjih vrst in se še stalno razvijajo. Razlika pa je v presojanju vzrokov tega razvoja. Darwinizem ločijo od ostalih pristašev razvojne misli Darwinove, po Haecklu in Weismannu izpopolnjene teorije o boju za obstanek, o spolni in prirodni izbiri, o dednosti prirojenih svojstev individuaja. Lamarck je učil, da se individuj aktivno prilaguje okolju in da se pridobljene lastnosti podedujejo. Po mnenju pristašev darwinizma so vse prirojene variacije in izpremembe v naprej določene v zarnodni kali; tudi spolne celice so v medsebojnem boju za obstoj, ki v njem zmagujejo le najboljše. Življenje bodočih individujev zavisi tedaj zgolj od kakovosti in lastnosti spolnih celic, njegov proces je zgolj izmenjavanje teh rodnih kali, njih rast in propadanje, regeneracija in degeneracija. Lamarcku in njegovim današnjim pristašem se boj za obstanek ne vidi tako vsemogočen (o tem bomo izpregovorili ob priliki v posebnem članku na tem mestu); po njihovem mnenju je individuj v življenjskem procesu aktivnejši nego dopuščajo darwinisti. Dasi dednost pridobljenih lastnosti še vedno ni dokazana, se vendar lahko smatra, da zboljšanje človeškega rodu ne bo dosegljivo zgolj z naravno in popolno izbiro, z razmnoževanjem močnih individujev, marveč se je treba ozirati tudi na življenje individuaja, na to, v kakšnem okolju živi, kako se hrani itd. Konkretno vzeto, je n. pr. darwinistom (med njimi zlasti Weismannu) socialna beda nižjih slojev koristno in potrebno stanje, ker borba za obstanek uničuje šibke in nesposobne individuje in daje mesto močnejšim, sposobnejšim. Neolamarckisti so v biološkem pogledu vitalisti, v sociološkem pa mnogi odkrito zagovarjajo težnje proletarijata, da s pravično razdelitvijo dobrin in socializacijo produkcijskih virov pridobe tudi tako zvaní »manjvredni« sloji svojo polno vrednost.

Lamarckovo ime ne označuje samo razhodne točke na isti znanstveni liniji, ampak tudi začetek revizije nekaterih Darwinovih teorij, ki so se krivo tolmačile in bile včasí plašč, pod katerim so se skrivali nasprotniki demokracije. Ne smemo skrbeti zgolj za razplodne stanice, marveč tudi za celotni organizem individuaja: družba dobro hranjenih in pred kvarljivimi učinki dela zavarova-

nih individujev ne bo dajala človeštvu manjvrednega naraščaja. Individuiji se ne degenerirajo samo zaradi biološke manjvrednosti njihovih spolnih celic, marveč tudi zaradi škodljivega vpliva okolja. Lamarck, za življenja sam ubog in nesrečen, je v današnjem svetu ge-

slo, pod katerim se zbirajo biološko-socialni evgeniki.

* Glej »Življenje in svet« str. 193, knjiga 5.

** Dejiny vyjovych theorii, Praha 1909. (Slika I. B. Lamarcka je lesorez slikarja grafika E. Juscina.)

Dr. B. Škerlj

Notranje izločevanje

(Krvne žleze in zunanji videz človeka)

Ni mogoče, da bi povedali že s samim naslovom, kaj prav za prav vsebuje ta črtica, zato moramo svoj namen razložiti še z uvodnimi besedami. Predvsem moramo vedeti, kakšne in katere so žleze z notranjim izločevanjem, dalje pa nas bo na tem mestu zanimalo, kako se javlja njih učinek na človeškem telesu in tudi, ali imajo morda kakšno zvezo z rasnimi znaki.

Po načinu izločevanja razlikujemo dvoje vrst žlez: ene izločujejo po posebnih kanalčkih in odprtinah izločnine v svojo okolico ali pa kar na telesno površino. Med pravkar označene spadajo na pr. vse žleze slinavke v ustni duplini, žleze v črevesnih stenah, izločujoče tkzv. fermente, ki pospešujejo presnavljanje zaužite hrane. Dalje spadajo sem *potne žleze*, *mlečne žleze* i. p. Druge pa oddajajo svoje izločnine naravnost v krvni obtok, zato jih tudi smemo (z J. Bauerjem) imenovati *krvne žleze*. Sicer jim pravimo še *inkrecijske žleze*, *žleze z notranjo sekrecijo* (sekret = izločnina) itd. Med te spadajo, kar jih pride v poštev za vprašanje človeških ras, v glavnem možganski podvesek (hypophysis), žleze v vezivnem tkivu jajčnika in moda (glandulae interstitiales), nadledvice (supraren), češerika (corpus pineale) in ščitna žleza (glandula thyreoidea) na govtancu. Vsaka teh žlez izloča naravnost v kri tako, zvane hormone, snovi, ki zlasti povzročajo, da se vsi organi razvijajo ob izvestnem času tako, kakor je ravno treba. Poseben hormon intersticijalne žleze pri ženski povzroča na pr., da se ob pravem času začne izločevati mleko; drug hormon, na pr. iz priželjca (gland. thymus) soodločuje pri pravilnem razvoju ploda novorojenčka in otroka. Tu gre specializacija delokroga tako daleč, da prav-

kar imenovana žleza okrni, kakor hitro ni treba več njenih izločnin, t. j. kadar je rast dokončana: v drugem letu doseže svojo največjo velikost, potem ostane nespremenjena v vsej pubertetni dobi, nakar začenja okrnevati. Ker pa priželjci tako brzo konča svojo funkcijo in posebej za rasno vprašanje (kolikor je doslej znano) ne prihaja v poštev, preidimo kar na prej našteje, za nas važnejše žleze z notranjo sekrecijo.

Poleg priželjca ima podoben učinek (namreč vpliv na rast) tudi *možganski podvesek*. Upravičeno se smemo čuditi, kako je mogoče, da se začenja puberteta ravno ob določenem času, da raste otrok na čisto določen način, da se mu razvijajo organi tako, kakor jih rabi, v nekem redu, z neko intenzivnostjo itd. Vse to urejajo krvne žleze, in če le ena ne deluje pravilno, t. j. če je bodisi bolna, bodisi nerazvita, ali ne izločuje svojih izločnin v potrebni kemični sestavi, ob potrebnem času, v potrebni količini itd., potem je ravnovesje v razvoju telesa in duha ograženo. Ako more, pomaga zdravniška veda s primernimi zdravili.

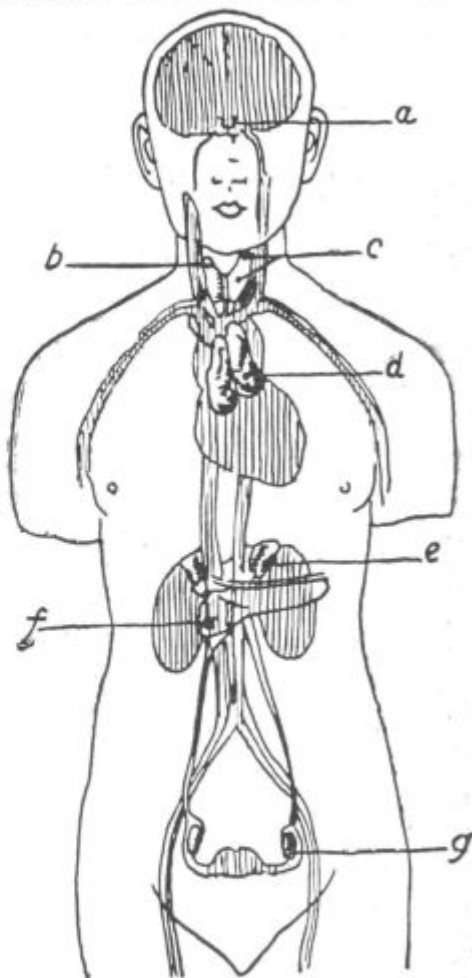
Možganski podvesek, čigar razvoj, postanek in anatomija nas tu bližje ne zanjma, leži skoro v sredi pod velikimi možgani kot majhen izrastek v posebnih jamici kosti zagozdnice. — Ako izloča ta krvna žleza preveč svojih specifičnih izločnin, potem povzroča nekatere bolezni (ali vsaj anomalije), med katere štejemo velikansko rast (gigantizem) in prekomerno rast končnih delov človeškega telesa, n. pr. nosu, brade, prstov itd. (akromegalija); dalje povzroča evnuhoidno rast, nadmerni razvoj tolščice i. p. Tudi evnuh ima razmeroma predolge okončine, široko medenico, noge pogosto v

obliki črke X, same znake, ki se po zunanosti približujejo znakom ženskega spola. Glavni znak evnuhoidne rasti so pa v razmerju k trupu ogromno dolge okončine, in sicer pri moških in ženskih evnuhih. Prekomerno nabiranje tolščice (adipositas) je pri obeh spolih čisto v zvezi z zaostalim razvojem spolnih organov (hypogenitalismus), kar nam, mimogrede omenjeno, dokazuje, kako so krvne žleze tudi med seboj v stalni zvezi in deluje tako rekoč kakor telefonsko omrežje. Nič se ne more spremeniti: ako le ena žleza ne deluje v redu, so o tem bliskovito hitro »obveščene« vse ostale. Če hipofiza izloča preslabotno, pa okrne celotna rast telesa, razvijejo se pritlikavci. Tudi ti so včasih spolno okrnela bitja.

Prav tako v možganih, toda bolj v centru in malo višje in zadaj od podveska leži *češerika*, velika približno kot grah. Ta žleza »pomaga urejevati« razvoj in dosego spolne zrelosti in je najbrže udeležena tudi pri prekomerni tolščobi. Vendar pa baš delokrog češerike še ni jasen; poizkusi na živalih so pokazali tako različne izsledke, da ne moremo reči, ali je pod mero razvita češerika v zvezi z infantilnostjo (spolna nerazvitost, »otročjost«) ali pa s prezgodnjo dosego spolne zrelosti.

Jako važna je *ščitna žleza*, ki leži spredaj ob goltancu, tako da se čuti njeno tkivo že pri najmanjši in še nevidni golši. Ta žleza ima v svoji izločnini izvestno količino joda; ako ta manjka, nastane golša, kakor vidimo predvsem v notranosti kontinentov, daleč od morsklega, z jodom tako rekoč prenasičenega zraka, (so pa tudi druge razlage za postanek golše in jod le ena glavnih prvin v izločnini ščitne žleze). Druga bolezen, ki jo povzroča tireoidea, je tako zvan *miksedem* (myxoedema), bolezen, ki se pojavlja z zabreklo, bledo kožo in drugimi telesnimi in duševnimi anomalijami; tudi tako zvan *mongolizem*, bolezen, pri kateri se nam zdi bolnik podoben Mongolu (nekak neizrazit, zabuhel obraz, še oči so včasih mongoloidne, jezik je nabrekel in razbrzdán, sklepi so tako gibljivi, da spravi »Mongol« na pr. svoje noge lahko na zatilnik i. p.). Tudi bolezen, imenovana po zdravniku Basedowu (v svojih zunanjih pojavih bolj ali manj podobna miksedemu), ima svojega povzročitelja v ščitni žlezi, in sicer pogosto, kadar le-ta producira preveč joda. Čisto slično se nam po-

javlja tako zvan *jodbazedov*, ki ga moremo umetno povzročiti z nepravilnim zauživanjem joda. V krajih, kjer so razširjena obolenja za ščitno žlezo, najdemo prav pogosto tudi tako zvane *kretene* (duševno in telesno manjvredne ljudi). Vse našteté bolezni so regio-

Žleze z notranjo sekrecijo in njih zveza z žilicami v telesu dvanajstletne deklice: a) hipofiza; b) ščitna žleza; c) epitelijska telesca; d) Thymusova žleza; f) trebušna slinavka; g) ovarije

nalne in je verjetno, da so različne rase za nje različno sprejemljive. Med tem ko je kretenezem z golšo razširjen bolj v notranosti kopnene, je miksedem razširjen na pr. predvsem v Angliji, Franciji in na Holandskem, torej v obalnih deželah. Zanimivo je tudi, da za (tako zvano nesimptomatično) gol-

šo, ki torej ni v zvezi z nobeno imenovanih boleznimi, niti s kretenistično duševno zaostalostjo, bolehajo bolj ženske nego moški ter da pri njih (bolj nego pri moških) vplivajo na golšo spolne funkcije: menstruacija, nosečnost, porod, klimakterij i. p. — zopet jasen dokaz o medsebojni zvezi krvnih žlez. Jako zanimivo je tudi slediti zvezi vseh omenjenih tireoidnih boleznih po rodovnikih.

Nadledvice, ki izločajo tako zvani adrenalin, povzročajo, ako obolijo (večinoma za tuberkulozo), *bronsovo* bolezen; človek se vidi nekako žoltorjav, kajti pri svetlih plemenih ima ta žleza nalogo, da po adrenalinu odstranja iz kože pigmentna zrnca oziroma snovi, iz katerih se tvorijo. Nadledvice pa razen tega povzročajo lahko prezgodnjo spolno zrelost, kadar delujejo premočno, kajti s poskusi na podganah so n. pr. dokazali, da okrnejo tudi spolne žleze, ako se odstranijo nadledvice.

Omenili smo že, kje ležijo *intersticijalne žleze*. Glavna naloga jim je, da razvijejo moža in ženo pravilno v spolni bitji z vsemi drugotnimi spolnimi znaki.

Vse omenjene žleze so torej v zvezi medsebojno in z vsakim najmanjšim delcem našega telesa. Zvezo vzdržujejo hormoni. Prezgodnjo spolno zrelost lahko povzročajo ne le intersticijalne žleze, temveč prav tako tudi češerika, nadledvice in podvesek. Obratno imajo na funkcijo teh organov, predvsem podveska, intersticijalne žleze vpliv v tem smislu, da ustavijo prekomerno rast. Z dosego spolne zrelosti, — ko so torej spolne stanice dosegle maksimum svoje funkcije, — preneha rast telesa in ostane vso presnavljanje, vsa telesna opravila v ravnovesju približno tako dolgo, da ne začne pojemati funkcija spolnih žlez, da se ne pojavi »starost« s svojimi tipičnimi znaki. Ako odstranimo intersticijalne žleze, traja rast preko normalne dobe (na pr. evnuhi). Če se ustvari v spolnih žlezah nova tvorba (tumor), ki pospešuje razvoj, vidimo na pr. pojav, da je devetleten deček v vseh tozadevnih funkcijah popolnoma spolno zrel, da ima moški glas, telesno dlako razvito itd., le duševno je v primeri s svojim prerano razvitim telesom zaostal. Ako odstranimo novo tvorbo po operaciji, postane deček zopet normalen in se rad

druži s svojimi starostnimi tovariši, ki se jih je prej izogibal.

Vprašanje je sedaj še, v kaki zvezi je delovanje krvnih žlez s *konstitucijo* (telesnim sestavom) in *rasami*. Omenil sem že, da se javi golša v izvestnih krajih, drugje da ne nastopa in da je to po vsej verjetnosti v neki zvezi s količini joda v zraku. Da ima jod ugoden vpliv na nesimptomatično in simptomatično golšo, je znano; zdravniki uporabljajo z uspehom jodove preparate proti tem bolezenskim pojavom. Res je, da nastopa golša bolj pogosto pri ženskah in predvsem v alpskih krajih, kjer žive *manjši* ljudje, ki pripadajo tako zvani *alpski ras*. Oni, ki priznavajo v glavnem dva konstitucijska tipa, in sicer tako zvani *ozkotelesni* (leptosomni ali linearni) in *širokotelesni* (evrisomni ali lateralni), vidijo neko zvezo med razprostrtostjo teh tipov in »jodovim zrakom« tako, da žive ozkotelesni bolj na obalah, širokotelesni pa bolj v notranjosti kopnine. Ta delitev, ki v splošnem precej velja, pa ni povsem točna. Zveza med normalno telesno konstitucijo, ako ne govorimo naravnost o tej in oni bolezenski konstituciji, in krvnimi žlezami ni še povsem razjasnjena.

V novejši dobi so tudi zunanje rase znake človeka spravili v zvezo s krvnimi žlezami. Gotovo je, da delujejo pri belcu podvesek, nadledvice in intersticijalna žleza bolj intenzivno nego pri črnih, deloma tudi pri Mongolih (rumencih). Pri teh pa ima ščitna žleza očitveno intenzivnejše delovanje. Kar se nam belcem pojavi kot bolezen (miksedom, mongolizem itd.) je, kakor naznačuje že ime slednje anomalije, pri Mongolih fiziološko in normalno. Ne smemo pa istovetiti bolezenskih znakov z rasnimi. To velja tudi za nadledvice: pri Mongolih in črnih delujejo manj intenzivno; toda medtem ko povzroča ta pomanjšana delavnost pri nas nevarno bronsovo bolezen (morbus Addisoni), je tam normalno, da se pigment ne odstranja tako intenzivno iz kože, ker je potreben. Že sama barva Mongolov (in črncev) kaže, da te žleze ne delujejo tako intenzivno. Podobno je z intersticijalnimi žlezami: spolne razlike so pri belcih najizrazitejše, ker delujejo pri njih omenjene žleze najintenzivneje. Tako se nam zde Mongoli in predvsem zamorci in Avstralci v primeri z belci uprav infantilni. V obrazu belca kažeta

Izrazit nos in brada na intenzivnejše delo možganskega podveska; Mongoli in črnici, predvsem prvi, imajo znatno manj »profilirane«, bolj ploske obraze. Seveda veljajo vse te rasne razlike le jako sumarično; tako n. pr. inajo ravno med zamorci nekatera plemena ogromne okončine, ki spominjajo na evnuhoidno rast na hipofizarni podstavi i. p. *Toda v splošnem lahko trdimo, da obstoji neka doslej še ne popolnoma jasna vez med delovanjem krvnih žlez in rasami. Jasno je, da obstoji vez med inkrecijskimi žlezami in zunanjiimi zna-*

ki, kajti le ti so izraz delovanja prvih. V kolikor pridejo ti znaki v poštev kot konstitucijski in rasni, pa so seveda merodajni za presojo konstitucije oz. rase na podstavi delovanja krvnih žlez.

Krvne žleze imajo, kakor smo tu skušali na kratko očrtati, ogromen pomen za vse pojave človeškega življenja, bodisi telesnega ali duševnega. Le njih popolna intaktnost in medsebojna urejenost jamči, in to krajevno (regionalno) in po konstitucijah in rasah različno, za normalen razvoj in delovanje duha in telesa.

Ob desetletnici krvavih bojov za Koroško

(Konec)

Mirno prebivalstvo se upre ter prosi naše čete pomoči — Novi krvavi boji

Nemške tolpe se niso brigale ne za antantne misije, temveč so povsod vpdale na naše ozemlje, ropale in rekvirirale. Kdor se jim je uprl, so ga pri prči ustrelili. Tako so samo v Št. Jakobu ustrelili dva posestnika. Razen

tega so začele prihajati iz Pariza, kjer je že mesece mešetarila konferenca desetorice, razburljive vesti glede pripadnosti Koroške. Poveljniki naših čet so upoštevali ljudsko voljo, računajoč, da prisilijo pariško konferenco k nagli odločitvi nam v korist, ako bomo imeli svoje ozemlje zasedeno. Toda naša oborožena moč je bila prešibka, vrhu tega pa med vojaštvom ni bilo zadosti discipline. Naša ofenziva, ki smo jo pričeli koncem meseca aprila, se je izjalovila na celi črti. Nemci so na to komaj čakali ter imeli že pripravljeno pomoč iz Bavarske in Tirolske. Od 2. do 6. maja so z ogrotno premočjo napadali vse naše postojanke, ki so se morale druga za drugo vdati. Nemške tolpe so navidezno delale ofenzivo na svojo pest, češ, da se za ukaze iz Celovca sploh ne brigajo. Imele so topove vseh kalibrov, strojne puške in celo oklopne avtomobile.

Grozote nemške ofenzive

Vojna sicer nikjer ne pozna rahločutnosti in obzirnosti, toda taka grozodejstva, kakor so jih delale nemške tolpe, so bila v navadi pri Hunih in Turkih. Deželna vlada za Slovenijo je nekaj teh krvočelnosti sporočila predsedniku Narodnega predstavništva dr. Pavloviću. V Celovcu so javno razstavili mrtvim vojakom odrezane nosove, ušesa, iztahnjene oči, češ, tako delajo Jugoslovenci. V Področčici so nemški vojaki svojega mrtvega tovariša z razparanim trebuhom pribili na zid, ter razglasili, da je to grdobijo zakrivila naša vojska, Šentjanžkega župnika

Eranjo Malga

Fugerja so nemške tolpe tako zbile, da je v celovški bolnici umrl. V Labodski dolini so naše ujetnike do nagega slekli ter jih strahovito pretepali. Vsa slo-

venska župnišča so izropali do golih sten, ponekod cerkve, tako v Šmihelu pri Pliberku, Libeličah itd. Pri nemškem napadu na Glinje je obležal na travniku hudo ranjen poročnik Janko Kranjc, koroški Slovenec. Mimo je prišel njegov sorodnik Wute iz Galicije, praporščak pri »Volkswehru«. Ranjeni poročnik je prosil sorodnika za obvezo, a ta je potegnil revolver ter Kranjca ustrelil.

Malgajeva mati, odlikovana s Karagjorgjevo zvezdo. Zaradi izgube dveh sinov (pol leta po Franjevi junaški smrti je bil drugi sin Josip, uradnik pri železniškem ravnateljstvu v Zagrebu, med vožnjo v Zagreb blizu Brežic umorjen, oropan in vržen iz vlaka) je mati ohromela ter živi kot vdova staroupokojenca-železničarja s hčerjo v pomanjkanju

Mučeniška smrt braniteljev Šmarjete kapetana P. Razlaga, poročnika Jurce in tovarišev

V nedeljo, dne 4. maja na vse zgodaj je pridrvela iz Borovelj nad 700 mož broječa tolpa proti Šmarjeti, kjer je imel kapetan Pavel Razlag posadko 80 mož. Razlag bi se bil lahko že poprej umaknil, a je vztrajal na prošnjo obupanih domačinov. Cele 4 ure se je naša posadka hrabro držala proti toliki premoči, a končno so bili po izdajalcu obkoljeni. Poveljnik Razlag je bil namreč s petorico svojih ljudi na neki skriti postojanki, odkoder je napadalce uspešno obstreljeval. Ostalo njegovo moštvo se je v kritičnem trenutku prebilo skozi sovražnikovo črto ter pobegnilo. Ujete in razorožene so nemške tolpe pobijale kakor klavno živino. Prvi je bil zadet Razlag, a že smrtno ranjenega so bili s puškini

Trg v Borovljah

kopiti do smrti. Ravno tako zverinsko so pobili štiri njegove vojake. Poročnik Jurca se je skrnil v župnišče, a so ga iztaknili, privlekli za noge po stopnicah ter ga s puškinimi kopiti pobili. Vseh pet ubitih so vrgli v skupni grob. Ker pa pri mrtvem kapetanu niso našli pričakovanega plena, so čez 14 dni grob odprli ter našli za Razlagovimi gamašami večjo vsoto denarja.

Pavel Razlag je bil pranečak slavnega našega rodoljuba dr. Radoslava Razlaga, sin žel. nadrevidenta Alfonza Razlaga v Mariboru. Pokojni je bil aktivni častnik, ki je služil po tujih garnizijah, zato ni bil v domovini dosti znan. — Poročnik Fr. Jurca je bil doma v Vel. Otoku pri Postojni, absolviran učiteljskišnik. Imena ostalih treh junakov - mučenikov niso znana.

Po zavzetju Šmarjete so nemške tolpe oropale vse slovenske hiše v Šmarjeti, Apačah in Selah. Plen so Nemci odvažali kar na vozovih. Najgrše so divjali v šoli v Apačah, kjer je učiteljeval g. Jekl Josip, znani slovenski čebelar, predsednik Čebelarkega društva za Koroško. Kot dober čebelar in gospodar je bil Jekl morda najbolje situirani slovenski učitelj. Imel je vzoren čebeljak z nad 100 panji, redil je živino, imel tri moderno opremljene sobe, bogato knjižnico in veliko zalogo raznih živil. Vse to je postalo plen roparskim nemškim tolparam. Razbili so panje, polili čebele z vodo in potrgali medeno satovje. Vse knjige so raztrgali, pohištvo naložili na vozove ter odpeljali. G. Jekl in žena sta zadnji hip zbežala preko gorovja, da sta si rešila vsaj življenje. Ta naš trpin slušbuje danes v Ljubljani.

Popularni junak Franjo Malgaj

Prvi je prišel, zadnji je vztrajal zvest svoji prisegi: »Živ ne zapustim Koroške!« Kar je bil za Maribor in Štajersko vohče naš prezasluzni general Maister, to je bil za Korotan pokojni Franjo Malgaj. Še ne 24 let stari mladenič - jurist je prispel z nezatno četo 40 mož dne 6. novembra 1918 trpečim bratom na Koroškem na pomoč. V par tednih je poznal njegovo ime vsak koroški Slovenec, vse je zrlo nanj s polnim zaupanjem. Že po prvih junških činih so dobili sovražniki respekt in strah pred njim in pred njegovo neustrašeno četo. Delal je naravnost čudeže, da so ga začeli smatrati

za nepremagljivega, posebno potem, ko je dobil iz Ljubljane še 30 srbskih vojakov. S peščico 80 mož je Malgaj zavzel tako rekoč vso Spod. Koroško z Velikovcem vred. Nemci so poslali iz Celovca celo vojsko 500 mož s topovi in strojnicami, ča obkolijo Velikovec in zajamejo Malgajevo posadko, ako bi se ne hotela prostovoljno predati. Malgaj je ponudbo za predajo zaničljivo zavrnil, splošni nemški naskok pa je s svojimi junaki sijajno odbil, da so se morale nemške čete sramotno umakniti, pustivši na bojišču 6 mrtvih in 10 težko ranjenih, dočim ni imela Malgajeva četa nobene izgube. Nemci so napade opetovano ponovili, a so morali vselej odnehati, dokler je poveljeval Velikovcu naš junak.

Malgaj pa ni bil samo hraber vojak, temveč obenem izboren strateg, politik, diplomat, organizator, novinar, govornik, zaščitnik vseh zatiranih in pravi oče svoji vdani mu četi. Ustanovil je tednik »Jugoslovenski Korotan«, ki sta ga z enako idealnim Srečkom Puncerjem največ sama polnila. (Srečko Puncer, doma iz Braslovč, je skoraj istočasno z Malgajem umrl mučeniške smrti. Zdivjane nemške tolpe so ga v neki kmečki hiši v Vobrah zajele in zverinsko ubile, dasi ni bil niti obo-rožen). Pri zavzemanju nemčurskih postojank so Malgaja krepko pomagali: poročniki Stanko Oset, dr. Joško Ludvik (danes zdravnik na Jesenicah), dr. Tine Pavlič (danes uradnik v fin. ministrstvu, in dr. Bogdan Kurbus (danes inspektor pri poštni direkciji v Ljubljani), pri organizacijah občinskih in drugih oblasti, pri aprovizaciji itd. pa mu je bila glavna opora že poprej imenovani Andrej Oset, predsednik Narodnega sveta, njegov ožji rojak iz St. Jurja pri Celju.

Par tednov pred spomladanskim polomom je Malgajevo posadko zamenjala večja četa s starejšimi častniki, njega pa so poslali na oddih v Guštanj. Baje so mu na vodilnih mestih zamerili, ker je v svojem listu kritiziral antantno cincanje in pristranost. Pa tudi nad njegovo samozavestjo so se nekateri spodtikali, ko je dne 1. decembra 1918 na svojo pest razglasil prekri sod. Kmalu se je pokazalo, kako zelo bi bili še potrebovali Malgaja v Velikovcu. Prišel je splošni polom na celi črti. Vse je bežalo, da si reši življenje. Tudi Malgaj je dobil ukaz, naj se umakne s svojo zvesto četico. Toda junak se

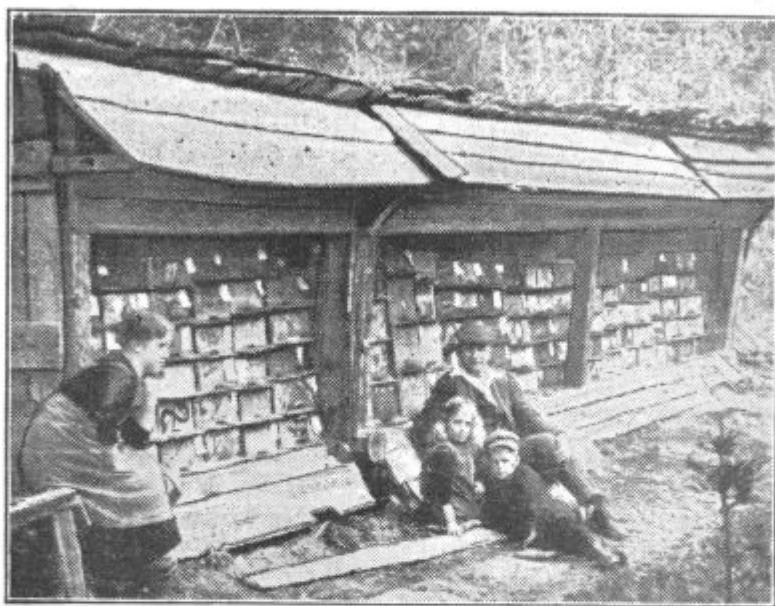

Je umikal strategično, da si je civilno prebivalstvo za hrbtom moglo reševati tmetje in premoženje. Za Guštanjem in pred Tolstim vrhom je zadrževal cel dan veliko nemško premoč, dokler ga ni zadela smrtonosna granata. Njegovi bojovníki so zadnji zapustili ko-

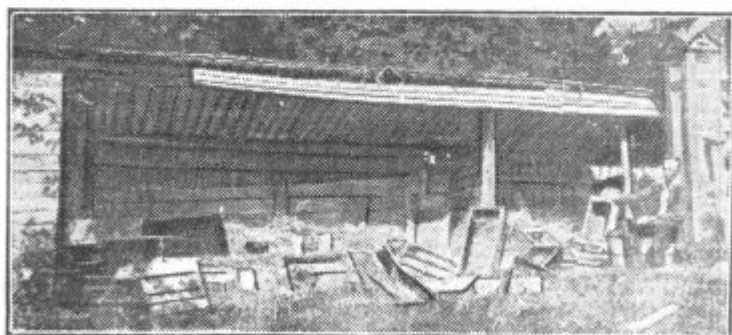
»Tu počiva nadpor. Fr. Malgaj, ki je padel za osvobojenje Koroške 6. maja 1919.

Vse kar si imel, si dal narodu svo-
jemu v dar.

Počivaj sladko, junak — svobode
naše zidar.«

Vzorni čebelnjak gosp. Jos. Jekla, šol. upravitelja v Apačah nad Smarjeto, predsednika Slovenskega čebelarkega društva za Koroško

Jeklov čebelnjak po odhodu nemških tolpe

roška tla, dočim so mrtvega junaka Malgaja nemške tolpe izropale in zagreble za pokopališčem. Jeseni so njegovo truplo z velikimi častmi prepeljali v rojstni trg Št. Jur pri Celju. Njegovi rojaki so mu postavili nagrobno ploščo z napisom:

Isti odbor je napravil tudi na junakovi rojstni hiši spominsko ploščo.

Ob 5-letnici smrti je postavil hvaležni narod na mestu, kjer je junak v Tolstem vrhu padel, ličen spomenik z verzom generala Maistra:

»O, jaz ne splm! Le čakam čas
in čakam vas,
da gremo skupaj čez Šent Vid
med brate naše Zilo pit.«

Pokojni Fr. Malgaj se je rodil v Št. Jurju pri Celju kot 10. otrok železničarja. Leta 1907. je vstopil v celjsko gimnazijo, a zaradi prevelikega narodnega prepričanja, ki ga ni prikrival niti pred nemškimi profesorji, je odšel leta 1913. v Kranj, leto pozneje pa v Pazin, kjer se je počutil zelo srečnega pri prof. Zgrabliču. Tam ga je pred maturo ob izbruhu svetovne vojne zadela vojaška dolžnost. Kot dijak je nabiral v počitnicah narodno blago in zgodovinske znamenitosti. »Slovenski Matici« je poslal okrog 150 narodnih pesmi, ki so bile nekatere tudi priobčene v Štrekljevi zbirki. »Narodni list« v Celju je prinašal do vojne njegovo razpravo »Zgodovina Svetine in nje okolica«. Istega leta je končal tudi večji zgodovinski spis »Rifnik nad Št. Jur-

jem«. — Ves čas vojne, tudi med najhujšim ognjem, je hladnokrvno in vestno pisal svoj dnevnik. Škoda za njegov dnevnik, ki ga je pisal o svojem polletnem vojevanju na Koroškem. Dnevnik je nosil vedno pri sebi ter so ga mrtvemu vzeli sovražniki. Svoji sestri Mirki, vdovi Vajda, je obširno popisal po njem tako mojstrsko izvršeno zavzetje Koroške. To pismo je prevzel g. Džamonja v Mariboru.

Kot praporščak je Malgaj avgusta 1916 s patroljo 12 mož pri Monte Zebio naskočil močno utrjeno in zasedeno italijansko pozicijo ter zajel 2 častnika in 76 italijanskih vojakov s šestimi strojinicami. Za ta hrabri čin je bil odlikovan z zlato medaljo. Ko je prišla odredba, da takim odlikovancem ni treba več na fronto, se je vpisal na graško juridično fakulteto. Ko pa je prišla Jugoslavija, ni čakal poziva, temveč se je prvi prostovoljno javil na Koroško, kjer ga je doletela slavna smrt v obrambi domovine. A. B.

Novinar, ki je odkril neznane afriške dežele

Dne 10. t. m. je minilo 25 let, kar je umrl Henri Morton Stanley, po prvotnem imenu John Rowland, mož, ki je v drugi polovici minulega stoletja nekaikrat vzbudil pozornost vsega omikanega sveta s svojimi drznimi ekspedicijami v neznane dele Afrike. Rodil se je l. 1841. v Denbighu v Angliji. Že za mladih nog je prispel kot pomorščak v Ameriko in vstopil ondi v uredništvo velikega dnevnika »Newyork Herald«. Ta list ga je poslal l. 1866. na Kreto, kjer je izbruhnila revolucija; dve leti pozneje je šel z Angleži v Abesinijo; v l. 1868. in 1869. se je mudil na Španskem, kjer je divjala državljanska vojna. Ko je bila ta vojna končana, mu je poveril izdajatelj lista, znani Gordon Bennet nalogo, da naj skuša najti znamenitega afriškega raziskovalca Davida Livingstona, ki so ga pogrešali izza njegove druge ekspedicije v srednjo Afriko l. 1867.

Osem in dvajsetletni novinar je navdušeno sprejel to drzno misijo. Po dolgem potovanju čez Egipt, Palestino, Krim, Perzijo in Prednjo Indijo, ki mu ga je naložil njegov delodajalec, je sestavil v Zanzibaru na stroške svojega lista ekspedicijo, ki jo je tvorilo 192 nosačev in vojakov. Dne 6. febru-

arja je krenila karavana od vzhodno-afriškega obrežja v notranjost celine tja proti velikim jezerom. Po devetmesečni težavni poti, ki je vodila ponekod čez pokrajine, ki so bile dosihmal neznane, je dne 3. oktobra srečal Livingstona v Udžiži, ojačil njegovo četo z novimi ljudmi in zalogami ter se po skupnem raziskavanju vrnil v maju l. 1872. na afriško obrežje. O tej svoji ekspediciji, ki je stala 10.000 liber, je izdal Stanley knjigo. »Kako sem našel Livingstona«, ki je vzbudila veliko pozornost zaradi avtorjevih dragocenih izsledkov in opazovanj ter zbog poročila o Livingstonovih ekspedicijah.

Drugo afriško potovanje je nastopil Stanley v oktobru l. 1874., zopet na stroške »Newyork Herald« in londonskega lista »Daily Telegraph«. Pot ga je vodila k velikim jezerom, toda v čisto novi smeri; odkril je jezero Muta Nsige in izpopolnil raziskavanja svojih predhodnikov o izviru Nila. Nato se je vkrcal v Njangwe na ladjo in se spustil navzdol po reki Kongo. Po strašni plovbi, ki so ji stale na poti številne ovire, po krvavih bojih z Afričani, je pristal 8. avgusta 1877. v Mbomi na zapadnem obrežju ekvatorske Afrike.

To mogočno potovanje, ki je opisano v Stanleyevi knjigi »*Po temni celini*«, na katerem je potovalec dognal istovetnost reke Lualaby s Kongom, odkril 5000 km dolgo plavno vodno pot z ozemljem 3.7 milijonov četvornih km, ki gravitira k reki, je dalo pobudo k ustanovitvi Belgijskega Konga. Stanley je hotel pridobiti to ozemlje za angleško posest, toda takratna britanska

Henri Morton Stanley
(Lesorez E. Justina)

vlada ni bila nič kaj prijazna njegovim ekspedicijam, zato je novo odkrito obsežno ozemlje prevzela novoustanovljena Mednarodna družba za Kongo, ki ji je načeloval belgijski kralj Leopold II. V službah te družbe je Stanley v letih 1881—1884 zopet prepotoval Kongo, kupoval obsežna posestva in ustanavljal ob reki številne postaje. Na teh potovanjih je odkril Leopoldovo jezero.

Svojo poslednjo in najslavnejšo pot v Afriko je nastopil Stanley skoraj že kot 50-letnik. Hotel je poiskati in rešiti Emina pašo, guvernerja Aequatorije in njegovo moštvo. Aequatorija, ekvatorska dežela Sudana, je bila po padcu Hartuma (l. 1885) zadnji ostanek egiptskega osvojevanja v prejšnjem stoletju. Njen poglavar, bivši guvernerjev zdravnik Emin paša, ki je po padcu Hartuma izgubil vse vezi z Egiptom,

je zašel v kaj neugoden položaj. Njegova pisma, ki so klicala na pomoč, so vzbudila v takratni Evropi splošen odmev in sočutje. V Angliji se je ustanovila zasebna družba, ki si je nadela nalogo, da otme Emina pašo. V ta namen je zbrala veliko denarja. Za vodjo ekspedicije, ki naj bi prinesla Eminu paši zaloge streliva ter pomagala njemu in njegovim četam pri umiku z ograženega ozemlja, so pridobili izkušenega Stanleya.

To svojo pot je nastopil Stanley pri Kongu in jo končal v Zanzibaru, tako da je zopet prehodil križem ekvatorsko Afriko. Del poti, od ustja Konga do Zambuje na pritoku Aruvimi, je prevahil na parniku, ostalo pot pa peš s svojo karavano, ki je štela več ko 600 mož. Na pot je krenil v začetku maja 1887. in jo končal 6. decembra 1889.; potemtakem je potreboval dve leti in pol. Otel je Emino pašo in 500 njegovih vojakov.

Na tem potovanju, ki ga je opisal v knjigi »*V najtemnejši Afriki*«, je prehodil Stanley s svojo karavano kraje, kamor ni še nikdar pred njim stopila noga belega človeka. Odkril je neznan plemena pritlikavcev, živečih v srcu Afrike. Muke, ki jih je moral prenašati s svojim spremstvom, so bile strahtotne. Nečloveški napor na neprehovalnem ozemlju, glad, bolezn, zastrupljene puščice domačinov, izmučenost in obup so redčili vrste njegovih spremljevalcev. Stanleyeva dolga pot je stala 300 mrličev iz vrst njegovega spremstva; imela je svojo kruto žaloigro in bridko razočaranje. Tragedija je bila v katastrofi zadnjega voda ekspedicije, ki mu je poveljeval major Barttelot; poveljnik je bil ubit, moštvo se je razbežalo, zaloge so bile pokradene. Razočaranje je nastopilo potem, ko so prispeli v Eminov sedež in spoznali, da guvernerja Aequatorije niso ogražali mahdisti, marveč nedisciplina njegovih lastnih častnikov in uradnikov ter poveljnikova brezupna neodločnost.

Ko se je Stanley vrnil s te poti, ga je del evropskega tiska obrizgal z ostrimi napadi. Nekateri so prihajali iz vrst prijateljev majorja Barttelota in dolžili Stanleya, da je on kriv njegove smrti in klavnega konca zadnjega voda ekspedicije, češ, da mu ni preskrbel dovolj nosačev. Druge napade pa je inspirirala okolica osvobojenega Emina, ki je težko prenašal Stanleyevo kritiko razmer v Aequatoriji. Sicer pa je taka

že od nekdanj usoda vseh raziskovalcev; nevaležnost jim je najpogostejše plačilo. V tem primeru pa je imela znatno vlogo tudi politika, Emin paša, ki se je prvotno pisal Eduard Schnitzler, se je rodil v Opolju v Pruski Sleziji in je brž po svojem umiku iz Aequatorije vstopil v službo nemške vlade...

Danes so ti spori v meglah daljav, toda Stanleyeve zasluge so jasne ko beli dan. Najbolj bela mesta na zemljevidu Afrike so se pokrila z njegovimi energičnimi obrisi; skrivnost ne-

znanih pokrajin se je razkrila; široke rodovitne dežele notranje Afrike so se odprle evropski trgovini in civilizaciji. Tudi njegove osebne lastnosti so danes čiste in svetle pred nami. Pogum in vztrajnost raziskovalca, ki se ne ustraši nobene ovire, in zmožnost novinarja, ki po triletni naporni poti vrže v dveh mesecih na papir potopis v treh zvezkih — ali ne zasluži našega občudovanja?!

Iz češčine po K. Scheinpflugu.

Robinzonov otok

Tisti, ki iščejo dlake v vsakem jajcu, so se dovolj dolgo prepirali o vprašanju, kje neki leži »pravi« Robinzonov otok. Če bi bil Daniel de Foe, avtor nesmrtnega dela, odločilna kompetenca v tem sporu, bi bil odgovor na vprašanje dokaj lahek. Po njegovih besedah bi morali priznati palmo otoku Sv. Trojice (Trinidad) ob venezuelski obali. Do čisto drugačnega zaključka pa pridemo, če se vprašamo:

Koliko resnice in koliko izmišljotine je položil genialni pesnik v svoje delo? Resnica pa nam pravi tole:

De Foe se je bil seznanil z nekim Aleksandrom Selkirkom, škotskim mornarjem, iz čigar pripovedi, zajetih iz njegovega lastnega življenja, je izluščil temeljno fabulo za čudovito knjigo, ki nam je radostila naše otroške dni in ki nas še v starejših letih opaja s svojim svežim čarom. Ta Selkirk pa je imel za seboj v resnici takšno življenje, da bi ne imel nobenega povoda zavidati svoji pesniški prisposobi, de Foejevemu Robinzonu, če bi ta živel prav takšen, kakršnega je pisatelj ustvaril. Bil je eden izmed tistih jeklenih morskih popotnikov, ki jih je rodilo 17. in 18. stoletje. Leta 1704. ga je njegov kapitan napol za kazen zaradi upornega obnašanja napol po njegovi lastni želji odložil na samotnem, neobljudenem otoku Mas a Tierra v skupini Juan-Fernandezovega otočja v Tihem oceanu, 700 km od čilske obale. Dal mu je le nekaj najpotrebnejših stvari in orožja. Na tem otoku torej je prebil Selkirk čisto sam polnih 5 let, tu je doživljal bolj ali manj vse tisto, kar mu daje de Foe kot Robinzonu doživljati v svoji knjigi. L. 1709. ga je

končno pobrala angleška ladja »Duke« in ga odpeljala v domovino. Tu je kmalu prešel v vojno mornarico in je umrl l. 1723. kot ladijski poročnik v dobi komaj 47 let.

Spominki na otoku Mas a Tierra

Marmornata plošča, ki so jo vzdali l. 1868. komodor Powell in častniki angleške križarke »Topaze« v živo skalo pod vrhom najvišjega hriba na otoku, spominja redke posetnike na te datume in doživljaje tega izrednega moža, ki mu je najlepši, neminljivi spomenik postavila pač roka genialnega pisatelja. Hrib sam se imenuje Selkirk's Lookout, Selkirkov razglednik, in nosi to ime s polno pravico, kajti razgled z njega po otoku in na ocean je diven. Visok je kakšnih 600 m in spominja zelo na ploščnato, »mizno« obliko slovite Levje glave nad Kapskim mestom. Kogar zanima — in koga ne bi zanimalo? — si ogleda lahko tudi veliko votlino ob Cumberlanskem zalivu, edinem pristanišču na otoku, o kateri trdi sporočilo, da je služila Selkirku kot stanovanje. Ob imenovanem zalivu prebiva tudi kolonija Čilencev, španskega izvora, kakšnih 250 duš vsega skupaj, ki se bavijo večinoma z ribarstvom oziroma z lovom na rake, ki slovijo po svojem izvrstnem okusu.

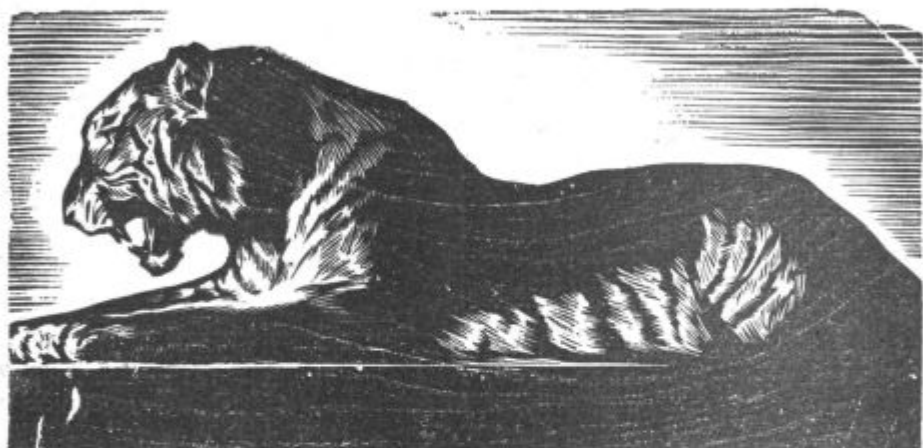
V ostalem pa se 18 km dolgi in ne čez 6 km široki otok ni spremenil dosti od tistih časov, ko je stopal po njem ubogi Robinzon s puško na rami in znamenitim solčnikom v roki, v družbi s Petkom — ki pa ni seveda nikaka žival, kakor tudi ne hudobni lju-dožrci, ki so hoteli dobrega Robinzonovega druga pojesti. To so same izmišljotine, tvorbe de Foejeve fantazi-

je — In kdo neki mu jih zameri? Nasprotno pa živi po gozdnatih hribih vse polno napol divjih koz, o katerih vele, da so potomke Robinzonove domače menažerije.

Moderna doba med romantiko naših mladih sanj

Nedavno tega pa se je pojavila na otoku novotarija 20. stoletja, ki je v velikem neskladu s tem, kar bi moral biti po naših naziranjih ta prelestni ko-

šček zemlje sredi neskončnega oceana. Otočani so se navzlic svojemu velikemu vzoru naveličali samote in so si omislili radio. Pravijo, da ga uživajo kakor božjo mano — in človek bi jim na vse zadnje verjel. Ampak kaj bi dejal rajni Selkirk, če bi se povrnil na otok svoje nesmrtni slave in bi mu veleli, naj prebije na njem novih pet let, sam samcat — v družbi z radiom? In de Foe, kaj bi ta dejal?

Tiger (Lesorez E. Justina)

R. Wening

Moj tiger

Ko sem se mudil na bratovih nasadih sredi pragozdov Sumatre, me je kot kiparja predvsem mikalo, prikazati dovršeno prirodno lepoto živalskega telesa. Najraje sem imel velike mačke, voljnogibke in elegantne s prečudno pestro, vedno se menjajočo barvo njih prožnih teles. In kaj kmalu me je mikala le še misel, da si za model poiščem tigra. Tri četrt leta sem nastavljal vse mogoče neštetokrat preizkušene pasti. Pogosto je bil tiger že čisto blizu, čul sem njegovo rjovenje in lomastenje skozi vejevje, a nikoli mi ni prišel pred oči, kaj šele v past. Naposled sem si napravil past čisto po svojem načrtu. Odkril sem bil, da so živali tem bolj boječe, čim globlje žive v pragozdu. Predrznješe pa postanejo in mnogo manj zanesljiv je njih instinkt, čim bliže so človeškim bivališčem.

Svojo novo past sem tedaj nastavil na križišču železniške proge in ceste.

Bila je v velikem nekaj sličnega kakor je mišja past v malem. Ob podolgovatem zabozu z loputnico je bil pripravljen majhen prostor za vabo. Tja noter sem zaprl psa, ki je bil med svojimi štirimi stenami varen pred tigrovimi kremplji. Kakor hitro je bila past dograjena, so se domačini pripravili, da opravijo star obred. Vsakdo, ki je bil sodeloval pri grajenju pasti, je imel samogovor s kraljem pragozda. Vsi so polglasno govorili v gozd: »Tuan Rimo, djangan datang sini« — Gospod tiger, nikar nam ne pridi blizu, mi smo v službi našega gospoda, ki nam je zapovedal zgraditi to past; pojdi od tod, daleč od tod, drugače te ujamemo!

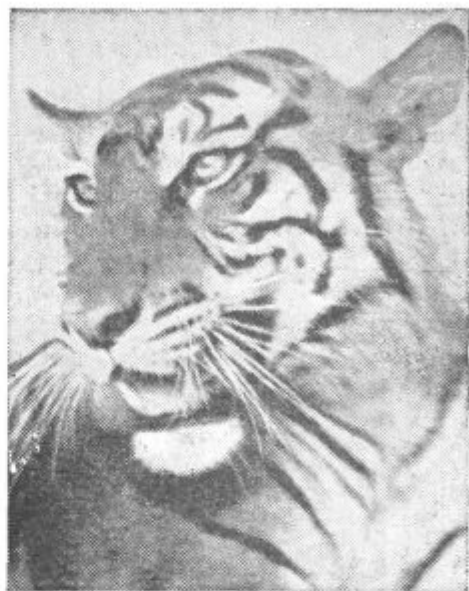
Pes, ki smo ga bili med tem zaprli v njegovo celico, je nekoliko osupel gledal, kako ga ostavlja njegov gospodar, zavijal je in lajal, dokler je še utegnil presojeti krivico, ki mu je bila storjena, potlej pa se je zleknil in zaspal. Ponoči

se je zdaj pa zdaj zbudil, grebel po tleh, poskušal, kako bi prišel ven, cvilil in prosil, potem pa spet legel spat. V rano jutru smo mu odprli vrata in pes je veselo skakljaj okoli gospodarja, ki ga je zvečer spet zaprl v neprijazno pasjo hišico.

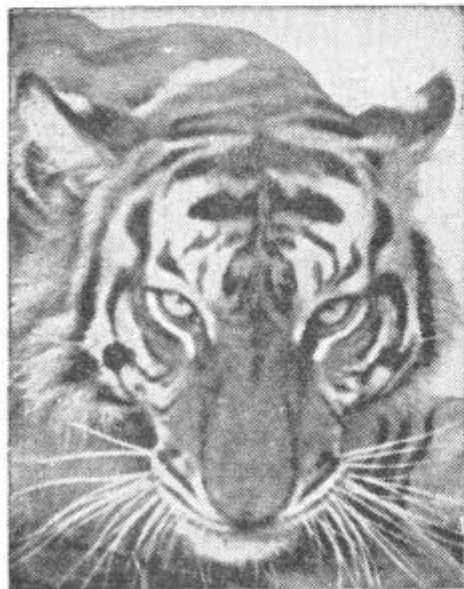
Ko sem v jutru po četrtni noči prišel pogledat, je bila past zaprta; bila pa je prazna. Tiger se je bil očitno klatil okoli nje in je poskušil od zgoraj priti v kletko. Veliki sledovi so svedočili, da se je bil dotaknil prožilne žice ter tako zaprl loputnico.

Ze drugo jutro, bilo je še tema, so me domačini zbudili: »Gospod, tiger se je ujel.« Takoj sem odhitel tja in sem zagledal kakih sto metrov pred pastjo množico ljudi, ki so ždeli na tleh in strahoma strmeli proti pasti, ki se je pošastno odražala iz sivine ranega jutra. S puško v roki sem stopil bliže. Videl nisem še ničesar. Slišal sem samo neko bobnenje, zamolklo kakor grom iz daljave, hropenje, ki se je zdelo, kakor da prihaja iz zemlje in je čedalje bolj naraščalo. Loputnica je bila spuščena, stena med tigrom in psom je bila takisto v redu. Spustil sem psa ven in sem bil vesel, da je takoj pozabil na hudo noč in se dal radostno mahljaje z repom gladiti in tolažiti. V tem so tudi najpogumnejši domačini, oboroženi z velikimi se-

kirami, stopili bliže. Vsakdo je hotel videti tigra. Med kolci se je lesketalo njegovo oko, veliko, žolto, z velikansko zenico — povsodi, kjer se je pritisnil radoveden opazovalec, ga je bilo videti.

Nekdo gre mimo — tiger plane kvišku in renči vse dotlej, dokler je človek v bližini

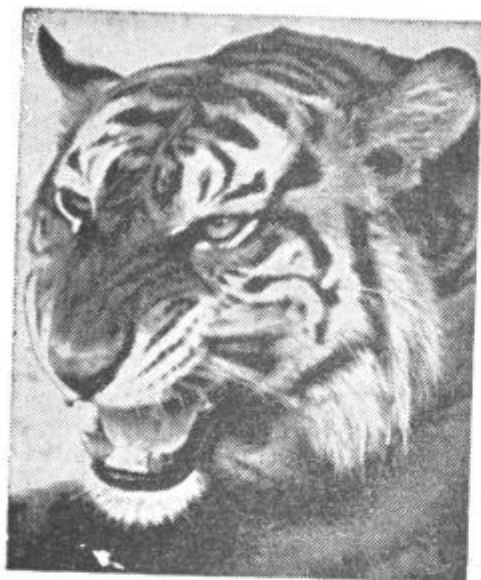
Tiger v pokojnem opazovanju in razmišljanju

Polagoma je veliki strah, ki je bil drevenil ljudi, izginil, in ko so ljudje videli, da je past dovolj močna, jih je prevzelo nepopisno navdušenje. Vsi moji temnopolti pomagači so se zdajci pretvorili v junake in kakor prej njih strah ni poznal mej, tako so se zdaj vsi trudili, da bi drug drugega prekosili v psovanju »gospoda tigra«. Moje besedišče malajskih kletvic in psovk se je ob tej priliki mogočno pomnožilo. Trope ljudi so prihajale in odhajale, vlaki so vozili počasneje. Vse je bilo prijetno vznemirjeno, vendar so se vsi držali v spoštljivi razdalji.

Med tem sem bil dal zgraditi zaboj za prevoz tigra, ki so ga postavili s pročeljem pred past, nakar so dvignili oboja vrata. Trajalo je zelo dolgo, preden se je tiger blagovolil premakniti z mesta; nato smo vrata dobro zapahnili.

Zaboj smo odpeljali s posebnim vlakom. Z nami je šlo kakih petdeset Malajcev, vsi so rjovel, kar so mogli, da bi obrnili nase pozornost gledalcev. Lokomotiva je neprestano piskala. V za-

boju je med tem vse utihnilo. Skozi malo zamreženo okno sem v temi videl mogočno glavo z odprtim žrelom in dvojico tesnobnih oči, leskečočih se na lik fosforju.

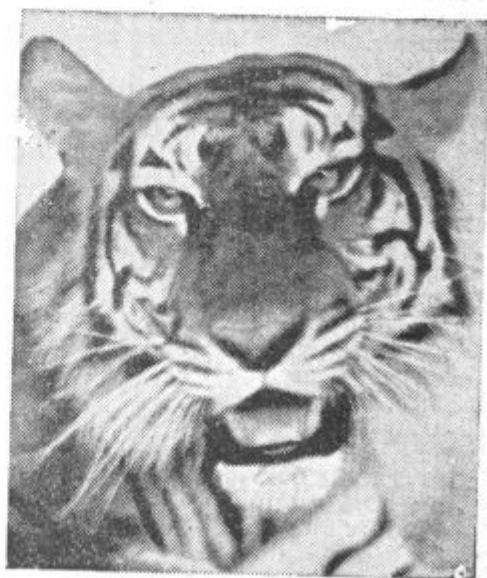
Razjarjen piha proti nesimpatičnemu človeku

Okoli hiše, kjer sem stanoval, je bil vrt in tam sem si dal zgraditi veliko kletko, vso iz deská in tramov. Le ena stena je bila napravljena iz samih železnih drogov. Tudi tu smo postavili transportni zaboj z vrati pokraj kletke in smo vrata odprli pred povabljenimi gosti. Toda tiger se ni ganil, za nobeno ceno ni hotel iz temnega zaboja. Minili so trije dnevi, preden sem ga čul, kako je v temni noči lokal vodo. Natihoma sem se splazil zraven in sem za njim zaprl vratca kletke. Ne morem popisati, kaj se je odigralo v naslednjih sekundah: čutil sem, kako so se mi naježili lasje, in s strašnim rjovenjem je tiger obvisel na železnem omrežju. Dolgo, dolgo ni popustil drogov; potem pa se je rohneč in tuleč umaknil nazaj v ozadje kletke.

S puško v roki sem ostal na straži do jutra. V kletki so letele trske na vse strani, časih je zlovešče zahreščalo, da sem mislil, da se bo vse razletelo. Toda kletka je vzdržala, le notranji tramovi so nekoliko trpeli. Ko je vzšlo solnce, je bila ograda prazna. Toliko da se nisem onesvestil; ko sem se oporogel, sem stopil bliže h kletki. In tedajci, ka-

kor da bi planilo iz ta, izza trsk in tramov, je zletelo s strašno silo na rešetko in obviselo kakor pribito na železnem drogovju. Tigrov hripavi krik me je kar odrevenil; ne morem si predstavljati živalskega glasu, ki bi me bil kdaj mogočneje prevzel. Ko se je onemogel spet zgrudil na tla, je bilo tudi konec njegove zločeste moči. S strahotno boječim izrazom, zleknen od glave do repa plosko na tleh, se je renčé in škrtaje plazil v ozadju kletke. Kadar sem prišel preblizu rešetke, je vselej planil proti meni, a se je takoj spet zleknil na tla. Neznosno mu je bilo, da stoji nezavarovan pred človekom. In to stanje bojzani in strahu in ploskega plazenja po tleh je trajalo nekaj mesecev. Šele čez kakega četrta leta sem ga prvič videl na nogah, toda komaj je zaznal, da ga gledam, se je že sesedel na tla in me pozdravil s srditim renčanjem.

Ponoči je oživel; kakor hlapec je obdeloval lesene kolce, vse, kar mu je prišlo pod zobe, je letelo v kose in trske. Tudi žrl je spočetka samo ponoči. Šele po nekaj mesecih je postal zaupljivejši in je prenašal mojo navzočnost. Z velikim zanimanjem je gledal vse, kar se je dogajalo, vedno so bile njegove oči uprte vame, pripravljene na vse. Da bi mu olajšal večno ležanje, sem mu pripravil ležišče iz bambusovega listja. Vsakdo, ki je imel priliko videti kraljev-

Po obedu: tiger se je bil že nekoliko udomačil in se je sprijaznil s svojo usodo

sko žival s prekrasnim kožuhom, napol skrito v olivnem listju, je bil kar fasciniran.

Modeliral sem ga, risal, slikal, fotografiral. Da se obvarujem pred preveliko vročino, sem si dal napraviti pred kletko senčnico. Vsak drugi dan sem šel na lov na divjega prašiča; najboljšo koso sem prihranil zase, ostalo je bilo

namenjeno tigru. Zaradi prepričlega gibanja in obilne hrane se je žival naglo redila. Toda sčasoma je divjačina pošla in pogosto sem se z lova vrnil praznih rok. Postrelil sem bil že več ko sto merjascev in živali so se umaknile v druge revirje. Tako je na žalost le prekmalu prišel čas, ko sem moral s težkim srcem spustiti tigru v svobodo.

Louls-Fr. Rouquette — Pavel Karlin

Prostrana bela tišina

(Odlomek iz romana)

I

Eskimo Kotak me sprašuje...

— Priznaj, da si doma iz prav čudnega kraja!

— Vedno poudarjaš, da si prost človek, belokožci so sploh neskromni ljudje, vedno si domišljujejo, da so prvi v stvarstvu. Toda: tega sploh ne smeš storiti, onega tudi ne, nikakor ne. Kaj ti pa še ostane? Nič.

— Zakaj si pa s takim veseljem otežkočuješ življenje? Zakaj?

— In vi imate oblastnike in policijo. Zakaj pa vse to?

Modrovanje primitivnih bitij je podobno modrovanju otrok, njih logika je neusmiljena. Priznati moram, da sem bil v hudi zadregi za odgovore prijatelju Kotaku, ki mi je zastavljaval vprašanja in zraven zarezoval z nožem mroževo oklo.

To se je vršilo pri Eskimih iz rodu Inuitov, naseljenih na skrajni konici, s katero Amerika sega v Ledeno morje in ki so jo zemljepisci nazvali Point-Barrow.

Okoli naju so molela iz zemlje in ležala po tleh okostja kitov, ki so bila malo podobna graščim se ogrodjem spodnjega ladjišča. Na tem mestu domačini nakladajo čolne.

Jaz brusim ost neke harpune in sem na videz zatopljen samo v svoje delo, da mi ni treba odgovarjati.

Toda Kotak je trdovraten, vztrajen.

— Rad, zelo rad bi spoznal tvojo domovino. Če sodim o njej po vsem, kar sem videl v Dawsonu...

Prekinem ga iznenada:

— Ti si bil že v Dawsonu, ti?

— Seveda, seveda; z »belim človekom, ki je prodajal molitve«. Po celi reki Yukon navzgor sva veslala z njim.

In če je tvoja očetnjava podobna Dawsonu, ti nikakor ne morem čestitati.

— Jojmene, v namestniškem uradu imajo tam nabitih več odlokov in pravilnikov, kot jih je za srečo ljudi že od davna izdal Tunja, duh, ki živi v zemlji, v vodi in v nebesih.

— Zakaj je treba ves dan delati in riti po trdih rovih rudnikov, da potem žolte kamenčke, ki si si jih pridobil s tako težavo, v nekaj trenutkih zapraviš s kockanjem? Zakaj?

— Zakaj pijete, kadar niste več žejni? No, povej mi tole,

Čudno je, kako sem čezdalje bolj zaposlen z brušenjem svoje jeklene osti.

Toda Kotak nadaljuje:

— »Beli mož, ki je prodajal molitve«, me je vedno zmerjal, kadar je videl, da ličim svojo slonovinoasto palčico, s katero odganjam uroke Kiolja, duha severne zarje. Za zameno pa je hotel, da naj poljubim dvojno leseno palico, na kateri je razpet »beli človek, mučenec«. Zakaj?

— Ti me dražiš, Kotak!

— Le nikar se ne jezi in povej mi: zakaj zapirate vi otroke, katerim je Duh vzel starše, v ječe, namesto da bi jih izročili v nego in varstvo najbogatejšim družinam, kot to delamo mi?

— Zakaj se neki bijete, da prestavljate potem kamne - mejnike, ki ločijo vašo imetja?

— Vsa zemlja je naša, morje tudi, vse je last vsakogar, samo brlog ne, ki je last posameznika, ker ga je izkopal in izgrebel z lastnimi rokami.

— Ženske v Dawsonu plešejo, pijejo močne pijače in kade tobak, vi jih prezirate in zaničujete. Naše žene pa nam pripravljajo orožja, one imajo iste pravice kot mi. Za noben velik lov se ne

odločimo brez njih, spremijo nas na vse naše pustolovščine.

— Kje imaš pa ti svojo ženo?

To odločno vprašanje mi je zaprilo usta. Priznavam, da nikakor nisem pričakoval, da me bo kdaj kdo vprašal, zakaj da nisem bil pripeljal s seboj žene gledat, kaj se godi na Point - Barrowu pri 39. stopinjah mraza.

Neusmiljeni in zmagoslavni Kotak je nadaljeval:

— Kaj pa storite s starčki?

Zelo bi bil iznenadil svojega eskimovskega prijatelja, če bi mu bil povedal, da sede pri nas, v moji domovini, kjer je za pristojnost in odločilnost neobhodno potrebna ostarelost, na vseh prvih in najvplivnejših mestih sami starčki, ki na vso moč, unguibus et rostro, branijo pridobljena korita, in da torej oni načelujejo usodam države in po svoje usmerjajo politiko — ali pa recimo literaturo in sploh vse.

Pod nobenim pogojem se mu nisem upal razložiti teh stvari, ki bi gotovo kruto porazile enostavnega duha pri-

jatelja Kotaka, Eskima iz rodu Inuitov, prebivajočih v najskrajnejši pokrajini sveta, kjer še morejo živeti človeška bitja.

On pa hladno pristavi:

— Pri nas starčke pojémo.

Zdaj mi je že vsega odveč. Prekinem ga in ga nahrulim. Poskusim mu razložiti vso strahoto njegovega govorenja, toda Kotaka taka malenkost kar nič ne gane. Pojasnjuje mi:

— Dobrim ribolovom in lovski sreči slede obdobja hude lakote: tedaj odstranimo nepotrebna usta. Starčki sami prosijo, da bi umrli.

— Barbari pa nismo, zakaj to reč opravimo tako, da oni nič ne vidijo smrti. Kar zastrupimo jih neki dan, ne da bi starčki kaj slutili, kaj se godi. Potem jim prerežemo vratove in jih vržemo psom pod zobe.

— Vašim psom?

— Seveda, kakopak! Mi pa nato pojémo pse . . .

Tistikrat z Eskimom nisem več dalje razpravljajal.

Dr. VI. Travner

Čarovništvo in čarovniški procesi

(Nadaljevanje)

Slovstvo o čarovništvu je zelo obširno, posebno ker čarovništvo ne igra važne vloge samo v bogoslovju in pravoznanstvu, temveč tudi v vseh ostalih panogah človeškega znanja (n. pr. v medicini Teophrastus Paracelsus i. dr.). Povsod prevladuje nagnjenje k magiji in k teozofičnim-teurgičnim misterijem. Zato se moramo v naslednjem omejiti samo na najvažnejša dela te svojevrstne literature. V splošnem moremo razlikovati bogoslovno-filozofska dela, ki razmotrivajo čarovniške probleme bolj teoretično in juristična dela, ki služijo predvsem praksi.

1. Bogoslovno-filozofska slovstvo

Eden izmed prvih, ki je pisal sistematično »o novi sekti, ki presega po svojih hudobijah zdaleko vse dosedanje herezije,« je bil francoski dominikanec *Nikolaj Jaquier*. V predgovoru k svoji knjigi »*Flagellum haereticarum*« (1458) pravi, da hoče s to knjigo pregnati vse nesmiselne predsodke tistih, ki še ne verujejo v pogubno moč ča-

rovnic. Naslednje leto (1459) je izdal *Alphonsus de Spina* svoj »*Fortalitium fidei*«, kjer obravnava čarovništvo v 5. knjigi. Zanimivo je, da pisatelj ne priznava možnosti nočnih poletov, sklicujoč se na »*canon episcopii*«. Znamenito delo je bilo tudi »*Traité de la démonomanie*«, ki ga je spisal l. 1580. slavni francoski filozof (kalvinec) *Jean Bodin* (1530—1590), ki se je kot čarovniški sodnik poglobil z neverjetno vno v vso dotedanjo čarovniško literaturo. To delo je prevedel naslednjega leta v nemščino znani satirični pisatelj *Joh. Fischart*. V bogoslovnih in jurističnih krožih je uživalo splošen ugled delo trierskega pomožnega škofa *Petra Binsfelda* (»*Tractatus de confessionibus maleficiorum et sagarum*« 1589.) Ta mož je povzročil tudi kaptulacijo junaškega Kornelija Loosa. Med znamenitimi čarovniškimi pisatelji dobimo tudi angleškega kralja *Jakoba I.* (1603—1625), ki je še pred nastopom vlade spisal svojo »*Daemonologijo*« in ki se je tudi v praksi izkazal

kot strasten preganjalec čarovnic in katoličanov. Kraljevski pisatelj je bil si- cer učen, pa zelo pedantičen in do- mišljav. Njegovi nazori so čudoviti. Tako pravi n. pr. pravilno, da je ča- rovništvo najbolj razširjeno tam, kjer so ljudje najbolj neumni. Iz tega pa sklepa, da se hudič poslužuje pred- vsem neumnih ljudi in da so zato ne- umneži najbolj nevarni čarovniki, ki se jih mora posebno preganjati.

Za naše štajerske razmere je poseb- no znamenit učeni zdravnik, pesnik in pisatelj *Adam v. Lebenwaldt*, ki je izdal v letih 1680—1682 v Golnogradu »Acht Tractätel von des Teufels List und Trug« (Najvažnejša je zadnja raz- prava.)

Vse te pisatelje pa nadkriljuje zda- leko najučenejši in najagilnejši pisa- telj te stroke *Martin Delrio*. Rojen leta 1551. v Antwerpnu kot potomec zna- ne španske rodbine je študiral na raz- nih univerzah (posebno v Parizu in v Salamanci) pravo in modroslovje. Za- radi svoje izredne nadarjenosti je za- vzemal važna mesta v svoji domovini. Kasneje je postal jezuit in profesor na raznih univerzah. V letih 1601— 1603 je poučeval moralo in eksegezo na graški univerzi, kjer se je seznanil tudi s čarovništvom naše domovine. Leta 1599. je izdal svojo znamenito knjigo »Disquisitiones magicae«. V poznej- ših izdajah se ozira tudi na čarovni- šтво na Štajerskem. Ta knjiga je bila absolutna avtoriteta za bogoslovce, de- loma tudi za jezuite.

2. Juristično slovstvo

Že znameniti glosator *Bartolo*, pro- fesor v Perugi (1313—1355) se zavze- ma za sežiganje čarovnic. Juristično slovstvo pa postane pomembnejše še- le, ko so bogoslovci in filozofi teore- tično razvili nauk o čarovništvu. Zelo priljubljen je bil ilustrirani (!) kome- nar kazenskega prava, »Praxis rerum criminalium«, ki ga je izdal l. 1556. v Antwerpnu *Jodocus Damhouder*. Pisa- telj obravnava zločin magije v 61. pogl. kot »crimen laesae maiestatis divinae«. Tudi naši sodniki se sklicujejo večkrat na to delo. Od poznejših juristov je posebno »znamenit« Španec *Franciscus Torreblanca*, ki je spisal l. 1615. svo- jo obširno »Daemonologijo« (v 4 zvez- kih) in jo posvetil papežu Piju V. (1566—1572). Pisatelj se peča posebno s pravno naravo pogodbe čarovnic s

hudičem in pride do zaključka, da je ta pogodba inominatni kontrakt, gla- som katere se izroči čarovnica v last hudiču, ki ji zato obljubi: »Si te mihi addixeris, ulciscar te« (če se mi izro- čiš, te bom maščeval) in slično. Na podlagi te pogodbe more pač hudič to- žiti pri sodišču čarovnico na izpolni- tev, ne pa čarovnica hudiča, »ker je hudič bitje brez duše in telesa«. Sol- dan II, str. 31. op. 2.). Temu »pravne- mu naziranju« se pridružujejo tudi poznejši juristi. Pravijo pa, da sklepa hudič take pogodbe navadno v pismeni obliki (chirographum), ker je bila pismena oblika v pravnih poslih obi- čajna! Vsekakor so imeli čarovniški ju- risti tega časa bujno fantazijo in mno- go časa.

Za naše razmere je posebno važen notranje-avstrijski vladni svetnik *Ni- kolaj pl. Beckmann*, ki je spisal l. 1688. knjigo »Idea iuris statutarii et consue- tudinarii Stiriaci et Austriaci cum iure Romano collati«, k: je najvažnejša ju- ristična knjiga te dobe in kjer se pisa- telj bavi obširno s čarovniškimi pro- blemi, navajajoč tudi mnoga dejstva iz naše ožje domovine. Zelo ugleden pisatelj je bil tudi učeni *Joh. Krištof Frölich von Fröhlichsburg*, prvotno od- vetnik, pozneje univerzitetni profesor v Inomostu (1657—1729), ki je spisal komentar k kazenskemu zakonu cesar- ja Jožefa I.

Kar pa je bil med bogoslovnimi pi- satelji *Martin Delrio*, je bil med juristi v duhu rimskega prava izobraženi pro- fesor prava na univerzi v Lipskem (Leipzig) *Benedikt Carpzov*, ki je izdal l. 1635. svojo knjigo »Practica nova rerum criminalium«. Ta knjiga je uživa- vala med juristi in teologi absolutno avtoriteto. Carpzov ni bil velik uče- njak, pač pa je umel spraviti v sklad tudi najbolj si nasprotujoča naziranja, kar je bil vzrok njegove popularnosti. Udeleževal pa se je tudi v praksi. Baje je povzročil on, da je »orelo na grmadah okoli 20.000 čarovnic. Oseb- no je bil silno pobožen protestant. Ho- dil je vsako nedeljo v cerkev, sreje- mal vsak mesec obhajilo in prebiral z veliko vnemo sveto pismo, tako da se je ob koncu svojega življenja († 1666) pohvalil, da je prebral celo sveto pis- mo 53 krat.

Ostale znamenitejše (bogoslovne in juristične) čarovniške pisatelje navaja- mo na drugih mestih.

3. Kazenski zakoniki

Umevno je, da kaznujejo tedanji kazenski zakoniki v skoraj vseh evropskih državah čarovništvo kot strašno hudo delstvo z najhujšimi kaznimi. Ker pa je imela vsaka država, vsaka dežela in skoraj vsako važnejše (posebno državno) mesto svoje posebne kazenske zakone, ki so se pogosto nadomeščali z novimi in ki se bavijo vsi z hudodelstvom čarovništva, je umevno, da so kazenska določila o čarovništvu tako mnogobrojna, da je težko dobiti pregled. Zato se moramo omejiti samo na nekatere posebno važne zakone, v ostalem pa moramo obravnavati snov popolnoma splošno.

Že *bamberški krvni sodni red* iz leta 1507. določa v c. 131. za čarovništvo, s katerim se povzroči ljudem kaka škoda, kot kazen smrt na grmadi. V ostalih primerih določí sodnik kazen po okolnostih (*»nach gelegenheit der sache«*) ali pa naj vpraša druga sodišča za nasvet. Skoraj dobesedno s tem določilom se ujema čl. 109. *krvnega sodnega reda cesarja Karola V.* iz l. 1532. (*Constitutio Criminalis Carolina*, okrajšano C. C. C.). To je bil prvi kazenski zakon, ki je veljal — seveda le nekvarno ostalim partikularnim (pokrajanskim) zakonom — za celo tedanjo nemško državo. Kot tak je igral tudi v naših čarovniških procesih važno vlogo. Popolnoma enako se glasi čl. 137. *deželnega in krvnega sodnega reda za vojvodino Štajersko*, ki ga je izdal leta 1574. nadvojvoda Karol II. Zakoni za ostale avstrijske dežele so: za *Tirolsko*: zakoni iz l. 1514., 1532. in 1573., ki na določajo le splošno, da je čarovništvo kaznivo; za *Nižjo Avstrijo*: deželni sodni redi istega cesarja iz leta 1514. Ferdinand I. iz l. 1540 in Ferdinand III. iz l. 1656.; za *Gornjo Avstrijo*: kaz. zakonik ces. Ferdinand I. iz l. 1559., Ferdinand II. iz l. 1627. ter Leopolda I. iz l. 1675. (Ta cesar je izdal tudi l. 1680. posebne odredbe zoper čarovnice); za *Kranjsko*: krvni sodni red ces. Ferdinand I. iz l. 1534.; za *Koroško*: krvni sodni red nadvojvode Karola II. iz l. 1577.; za *Češko, Moravsko in Šlezijo*: krvni sodni red cesarja Jožefa I. (*»Nemesis«*) iz l. 1707. Poleg navedenih je bilo za ostale dežele še več drugih zakonov. — Nekateri — posebno starejši — zakoni razlikujejo po vzgledu C. C. C. med škodljivim in neškodljivim čarovništvom;

drugi zakoni kakor n. pr. *»die kursächsische Kriminalordnung«* iz l. 1572., *das kurpfälzische Landrecht«* iz l. 1582. in *»Landrecht von Baden«* iz l. 1629. pa kaznujejo čarovništvo s smrtjo na grmadi ne glede na uspeh. Slična določila vsebujejo kazenski zakoniki raznih drugih nemških držav, oziroma mest v Franciji, na Angliškem (tu so izšli številni zakoni in predpisi zoper čarovništvo posebno za časa Elizabete (1558—1603). Jakoba I. (1603—1625) in Karola I. (1625—1649), ki so vsi kruto preganjali čarovnice), v Italiji, v Španiji, na Švedskem (posebno izza leta 1618.) itd.

V slošnem smemo reči: Če je že *»Kladivo čarovnic«* dolžilo za uboge čarovnice preki sod, so poznejši zakoni pod vplivom boškoslovne in redvsem juristične literature poznejših časov, ta položaj še znatno poslabšali in odvzeli žrtvam še zadnje ničle ostanke pravic.

Omenimo še, da so dajala razna vseučilišča občirna pravna mnenja o škodljivosti čarovnic (n. pr. Marburg a. L. 1631., Tübingen 1713.) in da so bile take razprave priljubljene doktorske disertacije.

4. Nadaljno širjenje čarovniških procesov. Glavni vzroki procesov in vplivi reformacije (protireformacije), humanizma (renesanse) in novih odkritij in iznajdb

Bula papeža Inocenca VIII., *»Kladivo čarovnic«* in vsa ostala bogata čarovniška literatura ter slednjič kruta določila sodobnih kazenskih zakonov so popolnoma naravna posledica že opisanega zgodovinskega razvoja. V času od l. 1484. do ok. 1700. se razširila strašna epidemija stopnjema po Nemčiji, Italiji, Španiji, Franciji, Angliji, nordijskih državah, Ogrskem, Poljskem in še po mnogih drugih evropskih državah in deželah ter preide celo v Ameriko in v Indijo (Goa). Povsod, v mestih in na deželi, sore grmade in se kučičijo o člane človeške kosti. Povsod se razledajo obupni klici in stoki ter divje kletve uničevalih rodbin. Ničče ni bil več varen svojega življenja in imetja. Zdi se, kakor da bi postala zemlja pravi nekel, kakor da bi porabili ljudje na vzvišene nauke Odršenika, kakor da bi vstal *»drugi Kristus«* Frančišek Ahiški novem svetom znan, kakor da bi zavladal mesto Božaljubezni demon splošnega sovraštva.

Vera v silno in pogubno moč hudiča se je polastila vseh slojev: gospodov in podložnikov, duhovničev in lajkov, izobražencev in neizobražencev. Nihče se ni brigal več za zakone zdravega in treznega razuma.

Katoliški in protestantski duhovniki, ki so bili po večini neizobraženi in pogosto razuzdani, so pridigali v cerkvah s posebno vnemo o hudičih in »rokletih čarovnicah, ki imajo tako moč le, ker j. postal svet tako grešen. Posebno znana je pridiga o hudičih, ki jo je imel znani pisatelj in pridigar avguštinec Abraham o Sancta Clara (omenjena v »Judas der Erzschem 1687). Še l. 1784. je priznal neki protestantski pridigar, da se v severni Nemčiji govori po cerkvah več o hudiču kakor o Kristusu. Slike hudičev in čarovnic so bile po cerkvah zelo pogoste. Tudi v priljubljenih pasijonskih igrah je imel hudič važno, večkrat celo glavno vlogo. Da bi katoliški duhovniki zlorabljali v to svrhu tudi spoved, kakor to zatrjuje Byloff (str. 373), se ne da dokazati.

Še mnogo bolj so pospeševali čarovništvo (večinoma posveti) sodniki, ki so v svoji neverjetni zaslepljenosti, omejenosti in brutalnosti — čeprav po danih predpisih — iz lastnega nagiba povsod sistematično iskali in zasledovali čarovnike in čaravnice, jih nesumljeno zapirali v temne vlažne in mrzle podzemeljske luknje, kjer je mrgetelo podgan in druge golazni, jih zasliševali, že v naprej preverjeni o njihovi krivdi, z odurnimi in sugestivnimi vprašanji in če so uboge žrtve še vedno zatrjevale svojo nedolžnost, jih silili z nepopisnimi mukami k priznanju zločinov, ki jih osumljeni niso mogli zakriviti. Nekateri sodniki so si šteli v posebno čast, če so znali čimprej izsiliti od trdovratnih čarovnic »priznanje« in se javno ponašali s svojimi številnimi smrtnimi obsodbami.

Ker so bila določila kazenskih zakonov prilično povsod enaka, ker so se posluževali sodniki iste literature (predvsem »Kladiva čarovnice«) in ker o kakem pravnem postopanju v našem smislu ni bilo govora, je umevno, da so bili vsi čarovniški procesi slični, da so se očitala vsem čarovnicam v bistvu enako kazniva dejanja in da so bila vsa »priznanja« čarovnic podobna. Če bi sodniki mislili in čutili bolj človeško, bi morda čarovniških procesov ne omejočili; gotovo pa bi ohranili mnogo

tisočim nedolžnim žrtvam življenje in pripravljali pot k boljši bodočnosti. *Gotovo je namreč, da so bili obsojenci v pretežni večini popolnoma nedolžni* ali pa da so v svoji neumnosti zakrivili brezpomembne prestopke, kakor n. pr. da so res skušali stopiti s hudičem v kako zvezo in da so se posluževali kakih sredstev (mazil, zelišč itd), misleč, da so čarobna in da morejo z njimi komu škodovati. Brezdvomno pa je zadel marsikatero čarovnico pravična, četudi po našem pojmovanju barska kazen. Gotovo so se vršili semertje nočni sestanki sumljivih oseb obojnega spola, ki so uganjali ostudne in perverzne orgije. Tudi so nekatere čaravnice brezdvomno zastrupevale ljudi, morale lastne in tuje otroke, požigale tujo imovino itd. Vsi ti primeri pa se zaradi enostranskega (inkvizitorskega) in sumaričnega postopanja ne dajo več z gotovostjo dokazati. *Značilno je, da so bile žrtve teh novejših čarovniških procesov večinoma ženske.* Medtem ko je bilo do okoli l. 1486. število obsojenih čarovnikov prilično enako s številom obsojenih čaravnic, se to razmerje — očitvidno pod vplivom »Kladiva čarovnic« — spremeni v znatno škodo žensk.

Že sodobni pisatelj in duhovnik Geiler v *Kaisersberg* (r. 1445; u. 1510 v Strasbourgu) omenja v neki pridigi iz l. 1508., da je bilo v tem času 90% obsojenih čarovniških oseb ženskega spola. To razmerje se tudi pozneje ni spremenilo. Ker ni poznal nihče niti najelementarnejših zakonov psihologije in ker o kaki oskrbi duševno bolnih vobče ni bilo govora, se ne moremo čuditi, da je umrlo v teh časih na grmadi mnogo starih, popolnoma ali vsaj deloma umobolnih (predvsem histeričnih in epileptičnih) oseb. Zelo pogoste so bile tudi žrtve nesramnega ovaduštva, skritega ali očitega sovraštva in krivih priseg ali pa celo lakomnosti sodnih gospodov (graščakov), sodnikov in drugih uradnih oseb, ki so smatrale čarovniške procese za bogat vir dohodkov. (O lakomnosti sodnikov glej poročila v Soldanu I, str. 442 do 447.) — Veliko zla so povzročile številne knjige in brošure (omenili smo poprej seveda samo najvažnejše), kjer so skušali pisatelji v najboljši veri, da služijo dobri stvari, dokazati nevarnost čarovnic. Take knjige so bile izredno razširjene. — Slednjič ne smemo prezreti še pogubnega vpliva številnih

vojn in elementarnih nesreč. Dolgo trajne in krvave vojne, predvsem 30-letna (1618—1648), pogosti sovražni vpadi, posebno (pri nas) Turkov, notranji nemiri, velikanski krvni in denarni davki v zvezi s poslabšanjem denarja itd., so uničili nekdanje blagostanje ter z revščino vred pospeševali najboljše zaveznike čarovniške blodnje: nevednost, praznoverstvo, surovost in dobičkaželjnost. Strašne epidemične bolezni, v prvi vrsti kuga (črna smrt) so zahtevale neštete žrtve. Pogoste so bile slabe letine, potresi, poplave in druge nesreče, ki so povzročale zopet pomanjkanje in glad. Če so smatrali celo največji učenjaki tedanjega časa astrologijo za eksaktno vedo, meneč, da povzroča vse te nesreče konstelacija planetov in če so bili tudi najrazumnejši prepričani o neizmerni moči hudobnega duha, tembolj so bili neuki ljudje uverjeni, da so vse te nesreče zakrivila s pomočjo peklenških sil proklete čarovnice, prav tako kakor so očitali prejšnji rodovi iste hudobije Židom. Zato so se vršila najhujša preganjanja čarovnic vedno po velikih clemenarnih nesrečah.

Te blodnje niso odpravili ali vsaj zaježili niti reformacija, niti humanizem niti nove iznajdbe in odkritja, s katerimi se začne novi vek. Nasprotno: vsi ti novi kulturni pojavi so po svojih posledicah vero v čarovništvo le še pospeševali.

Reformacija, ki je pretresla do dna temelje srednjeveške Evrope in dala svetu naravnost drugo obličje in ki je tako mogočno vplivala na versko, politično in kulturno življenje skoraj vseh evropskih narodov, se je začela v znamenju reakcije proti nedostatkom v katoliški cerkvi. Pa že samo dejstvo, da se niti Luther niti njegovi somišljeniki, (Reuchlin, Melancthon, Hutten in drugi) niso uprli blazni veri v čarovništvo, posebno ne buli, ki jo je izdal tako osovraženi poglavar katoliške cerkve in kar bi bilo po našem čustvovanju najuspešnejše in najnevarnejše orožje v boju zoper katolicizem (tudi če bula ne vsebuje dogmatičnih nauk), nam *dokazuje jasno*, da je prešla ta epidemija vsem v kri in meso in da je neosnovana trditev, da je vera v čarovništvo edinole »zasluga« katoliške cerkve. Luther sam je bil popolnoma prepričan o pogubni moči peklenških sil in njihovih zaveznic čarovnic, kar izhaja posebno iz njegovih

»namiznih govorov« (XXV. pogl.) kakor tudi iz njegovega katekizma (1529), kjer govori obširno o čarovniških sestankih. Če so si torej katoliki in protestanti medsebojno očitali, da so v zvezi s hudičem, so imeli taki očitki takrat ves drug pomen kakor danes, ko bi jih smatrali le za surove psovke. Taki očitki pa so bili zelo pogosti, posebno v deželah katoliških knezov, kjer je povzročila reformacija — često zaradi svojega pretiranega fanatizma — strastne verske prepire in nemire. Tako pa je pospeševala reformacija vero v čarovništvo, neglede na splošno podivjanost in nasilja, ki so bila naravne posledice teh bojev. Seveda so trditve nekaterih katoliških pisateljev kakor n. pr. Peinlicha (*Geschichte der Pest in Steiermark*, I. zv., str. 64.), da je protestantizem pospeševal vero v čarovništvo s tem, da je izročil nevednemu ljudstvu sv. pismo, nesmiselne, Kajti evangeljski nauk kot tak ima s čarovništvom ravno tako malo skupnega kakor nauki katoliške cerkve. Čarovniški procesi so mednarodni in medverski in enako sramotni za protestante in katolike. — V čisto protestantskih deželah prilično iste — deloma celo znatno slabejše — kakor v katoliških. — Da tudi protireformacija ni odpravila vere v čarovništvo, je razumljivo, ker se razmere, ki so bile vzrok te blodnje, niso dalj časa spreminile.

Humanizem je zbudil sicer smisel za umetnost (renesansa) in znanost antičke; obenem pa je oživel grške in rimske tradicije o demoničnih bitjih in pospeševal s tem — če tudi morda nevede — čarovniške blodnje svojega časa.

Izmed *iznajdb* je pospeševal vero v čarovnice naravno najbolj tisk. S to iznajdbo se je čarovniško slovstvo znatno razširilo in dospelo tudi v revnejše in manj izobražene kroge. Druge iznajdbe (n. pr. smodnik) so naravno pri neukih in praznovernih ljudeh pospeševale vero v nadnaravna bitja. To velja tudi o odkritju novih delov sveta, o katerih so si pripovedovali neuki ljudje najbolj fantastične bajke.

Viljemina

Edina kraljica-vladarica v Evropi

Nizozemska se med vsemi evropskimi državami sedanosti lahko edina pohvali, da vodi njeno usodo ženska. Ta dama je kraljica Viljemina. Že pred njo je vladala ženska, mati kraljice Viljemine, kraljica-vdova Ema. Viljemini pa bo sledila na prestolu princesa Julijana.

To naključje je lahko posledica muhavosti zgodovine, ne menja pa prav nič na dejstvu, ki ga vsi vidimo in se

prebivalci drugače kakor po njegovih blagih učinkih. Značaj kraljice Viljemine je energičen, obenem pa potrpežljiv. Državni posli se razvijajo brez posebnih fraz in besed. Državni stroj funkcionira izvrstno. Avtoriteta kraljice je popolna, da si je težko misliti popolnejše. Obenem pa se mora človek naravnost čuditi, da dičijo kraljico poleg vladarskih zmožnosti tudi tako odlične

Kraljica Viljemina

Prestolonaslednica Julijana

ga tudi Nizozemci dobro zavedajo. Zakaj ta primer kaže, da tudi ženska lahko vodi državo v obče zadovoljstvo. Tridesetletnica vladanja kraljice Viljemine, jubilej, ki ga je nedavno praznovala nizozemska država, je najboljšje potrdilo tega, kar smo povedali.

Režim, ki vodi usodo nizozemske države zadnjih trideset let, je tako čvrst in krepak, hkrati pa tako prikladen značaju dežele in ljudstva, da ga ne čutijo

druge kreposti. Viljemina je izvrstna gospodinja in vrhu tega še eminentno skromna dama. To se opaža posebno na njenih oblekah in pri hrani. Neznano ji je kupičenje bogastva, bodisi v nepremičninah ali v efektih. Letno prejema 1.200.000 goldinarjev apanaže (približno 28 milijonov Din), k čemur treba vsekakor prišteti še stroške za vzdrževanje kraljevskih gradov. Od vsega tega pa si utrže kraljica 10 odst. za jav-

ne dajatve. Prestolonaslednica Julijana prejema letno 200.000 goldinarjev plače. Princ Henrik, mož kraljice Viljemine, sploh ne dobiva nobene plače.

Viljemina ostavi deželo enkrat ali dvakrat letno. Zelo rada obiskuje Švico, še rajše menda skandinavske dežele, ki so ji posebno pri srcu. Potuje pa vselej incognito pod imenom grofice Burenove. Na počitnicah ji je najljubše opravilo slikanje in fotografiranje. Poleti prebije svoj prosti čas na gradu »Het Loo« pri Appeldoornu. Tuji diplomati, ki bi radi govorili s kraljico jo

leta svojega vladanja je bila samo enkrat resno bolna.

Dejstvo, da je ženska, ne ovira niti najmanj kraljice pri državnih poslih. O tem pričajo vojaške revije, ki se jih vladarica redno udeležuje. Ne le, da nadzira vojašnice in garnizije, čestokrat obišče tudi čete na manevrih. Pogostoma inspicira tudi vojne ladje, če nanese prilika, si ogleda tudi podmornico in se potopi za nekaj časa pod vodo. Da bi otvorjala Olimpijske igre, ji ni bilo po duši. Pač pa je prisostvovala številnim tekmam.

Kraljica Viljemina v Bernu,

v spremstvu g. Dinicherta, načelnika v švicarskem zunanjem ministrstvu

morajo obiskati v tem kraju, ki je tako oddaljen od Haaga, da morajo gostje prebiti na kmetih tudi noč.

Kraljica vstaja zelo zgodaj. Za mizo sede že ob osmih, njen dnevni red pa je nekoliko drugačen kakor pri vladarjih. Že od nekdaj je Viljemina prijateljica sporta, osobito tenisa; vendar je v zadnjih letih opustila to igro in rajši hodi ali pa jezdi. Telesno je zelo odporna, kar je vsekakor srečen dodatek njenih moralno-duhovnih talentov. Vsa

Njena vladarska čast terja vsako leto od nje, da prečita prestolni govor, kar se zgodi vedno ob otvoritvi zbornice. K seji se pelje vedno v stari kočiji, ki gre po istih ulicah tja in nazaj. To je tudi edina prilika, ko se obdaja kraljica s teatraličnimi poudarki. Samo ob sebi se razume, da je kraljica med vojno in tudi sicer predsedovala kronskemu svetu.

Njeni izleti po deželi veljajo občemu napredku, kmetovalstvu, gradnji cest,

paroplovbi. Kadar zadene deželo kakšna nesreča, je kraljica vedno prva na mestu, da tolaži ponesrečence. Prebivalstvu pomaga z denarnimi zneski in daje pobudo, da priskočijo na pomoč tudi drugi. V ostalem jo tu in tam pri reprezentativnih dolžnostih zastopa njen soprog, ki otvarja v imenu kraljice predvsem razstave, obiskuje predavanja, prisostvuje polaganju temeljnih kamnov in sličnega.

Nizozemsko ljudstvo je svoji kraljici zelo vdano. Demokratično, kakor je, se

čuti s tem vladanjem počaščenega. Vzemimo n. pr. samo to, da je nizozemska vladarska hiša protestantske vere. Kraljica je pobožna, zahaja v cerkev in se posebno zanima za delovanje nizozemskih misijonarjev na tujem. Polovico nizozemskega prebivalstva pa pripada rimsko-katoliškemu veroizpovedovanju. Na vsakem koraku spremlja kraljico Viljemino taktnost, ki pa nikakor ne pomeni boječnosti ali plahosti in se, nasprotno, odlikuje po plemenitih čustvih napram vsem državljanom.

VI. Kapus

Kozorogi

»Življenje in svet« je sprožil vprašanje, katerim živalim pri nas preti nevarnost izumretja? Glede naših, pri nas od pamtiveka bivajočih živali, je sledil članek. Omenjen pa ni bil eden izmed najlepših evropskih štirinožcev, ki je bil pri nas pred leti upeljan in kateremu preti splošno izumretje. To je alpski kozorog *Capra (Aegoceros) Ibey L.* Preden se podrobno seznanimo z alpskim kozorogom, je potrebno, da poznamo tudi njegove sorodnike.

Kozorogi so zelo staro živalsko pleme, ki je bilo v hladnejši dobi razširjeno po vsem planinskem svetu starega sveta. V toplejši zemeljski dobi pa so se povlekli kozorogi v višje gorske lege. Brehm piše, da prebivajo kozorogi v gorskih višinah, kjer so kaj redki drugi sesalci. Le v hudi zimi se pomaknejo nekoliko nižje, v solnčna pobočja.

Prvotno, najbrže enotno pleme kozorogov, se je po prisiljeni delitvi na razne, zelo oddaljene pokrajine nekoliko spremenilo. Nastale so podvrste, ki so si pa v bistvu, v načinu življenja in tudi v zunanjih oblikah ostale podobne. Največja razlika je nastala v obliki rogovja.

Mi poznamo danes sibirskega kozoroga *Capra nubiana*, ki živi na egiptski sta Altai in Himalaja, nubijskega kozoroga *Capra nubiana*, ki živi na egiptski obali Rdečega morja, abesinskega kozoroga in alpskega kozoroga.

Če kozoroga pogledamo, naj si bo slikanega, nagačenega ali tudi živega mirno stoječega, si po zunanosti ne moremo predstavljati, kako gibčna je ta, na prvi pogled skoraj težka, primeroma kratkonoga žival, čije skoraj maj-

hno glavo diči veliko, močno rogovje. Približno en meter visoka do 1.5 m dolga, poleti rdečkasto, čez zimo rumenkasto siva žival, tehta živa do 100 kg. Kljub tej veliki teži ter neprimerno, do 15 kg težkemu in 1 m dolgemu rogovju, prepleza z izredno brzino in spretno eleganco vse stene, ki so človeku nedostopne in jih celo gamsi težko prehodijo. Kozorogova noga se upre v vsako skalno razpoko in močan skok ponese kozoroga čez široko zevajoča brezna. Samice, nazvane koze, so nekoliko šibkejše in svetlejše. Manjka jim tudi griva, ki posebno pozimi diči samce. Pa tudi rogovje samic je za tretjino krajše od samčevega in nima tako vidnih rogovnih grb.

Alpski kozorog, in sicer že kot podvrsta, je bil za časa rimske oblasti precej razširjena žival. K bojnim igram so prignali letno od 100 do 200 kozorogov. Največ jih je bilo takrat v Švici in tudi v ostalih Alpah jih ni manjkalo. V 15. stoletju pa so kozorogi bili tudi v Švici že redki in jim je pretilo izumiranje. Strastno so jih zasledovali divji lovci, ki so jih prodajali raznim čarodejem.

Prijatelji prirode, posestniki lovišč, so bili prisiljeni že leta 1612. kozoroge zaščititi in proglasili so za vsakega ustreljenega kozoroga visoko denarno kazen po 50 švicarskih kron. Deset let kasneje so spremenili denarno kazen v telesno. Najbrže so tistega, ki je kozoroga ustrelil, pošteno premlatili. Tako vidimo, da je bil kozorog prva zaščitena žival iz bojazni, da ga nepreračunljivi ljudje iztrebijo z zemeljske površine.

Kozoroge so skušali v tistih letih gojiti tudi na Tirolskem in na Solnograškem. S težkim trudom jim je uspelo kozoroga zasaditi. Trud in vzgojne stroške pa so kmalu uničili divji lovci. Tudi tukaj je praznoverje in čarodjevo zasledovalo krasne živali. Koščice osrčja so lahkovrneži plačevali divjim lovcem po en cekin, za rogove po 2 tolarja in za želodčne kroglice, to so razne, v želodcu skupaj zvaljane, neprebavljive snovi, katerim so pripisovali posebno zdravilno moč, pa po 2 goldinarja. Leta 1798, so ustrelili zadnjega kozoroga tudi v Vogezih. Od leta do leta so se kozorogi bolj redčili. Z velikim trudom in naporom se je posrečilo kozoroge ohraniti pred popolnim uničenjem.

V 19. stoletju so poskušali kozoroge zarediti v Karpatih, kar se jim pa ni

posebno dobro obneslo. Križali so jih tudi z domačimi kozami. Ker domače koze manj časa nosijo, kakor samice kozorogov, so taki polutani prišli na svet že februarja in po večini poginili. Kar jih je ostalo, pa jim je manjkalo mnogo lepih lastnosti svojih divjih pradedov.

Sedaj so alpski kozorogi v svoji pradedovini, kamor niso bili izpuščeni od človeka, le še samo v Piemontu v pogorju Mont Blanca in Monte Rose. Pa tudi tukaj bi bili kozoroga že uničili, da jih ne ščiti zelo strog lovski zakon. Največji zaščitnik alpskih kozorogov je bil italijanski kralj Viktor Emanuel II., ki je vzel vsa lovišča v Piemontu, kjer je bila ta lepa divjad, v osebno varstvo. Leta 1901. je v omenjenem gorovju 350

kozorogov, in sicer samic, nekaj samcev, po večini pa mladičev, uničila huda zima. Takrat so cenili celokupni stalež kozorogov nad 2000 komadov. Sedaj je to število gotovo že zopet preokračeno. V piemontskih loviščih, ki so last sedanjega italijanskega kralja, prebivajo koze z mladiči in tudi mlajši samci, združene v večje trope, v srednjih gorskih legah, dočim starejši samci samotarijo po najvišjih vrhovih. Le meseca novembra, med prskom, se približajo tropam, kjer pa ne ostanejo dolgo. Čez mesec dni se že naveličajo družbe. Ko je konec veseljačenja, takrat, ko bi prišle druge obveznosti in skrb za prezimljenje, zopet odidejo.

Divji lovci v Piemontu kozorogov navadno ne streljajo, pač pa love mladiče, ki jih zelo drago prodajajo. Ne prestando pazijo, kje so kozorogove koze, preden vržejo mladiče. Noč in dan so jim za petami, kar gotovo ni lahko, če pomislimo, kako spretna je ta divjad in da prebiva večkrat v skoraj človeku nedostopnih pečinah. Lovcem kozorogovih mladičev pa preti tudi neprestana nevarnost, da jih ujamejo ali celo ustrelje lovski čuvaji. Kakor hitro koze vržejo, že polove mladiče. Mladega kozoroga je mogoče ujeti le par ur po rojstvu. Divji lovci nosijo s seboj stekleničico kozjega mleka in gobico, kakršno rabijo za dojenčka. S tem mlado žival hranijo, dokler jo ne spravijo na varno, v dolino. Tak trud si puste seveda zelo drago plačati.

Kozorogi v Sloveniji

Manjšo kolonijo alpskih kozorogov pa imamo tudi pri nas na Gorenjskem, kjer jim pa tudi ne prestando preti nevarnost izumiranja.

O kozorogovi naselbini v Karavankah je napisal članek v »Lovcu« leta 1926. inž. Sivic.

Kozoroge je naselil Julij baron Born na svojem veleposestvu v Karavankah nad Trzičem, v letih 1890. do 1896. Kupil jih je od neke tvrde v Lausanni (v Švici) in sicer polagoma, do 20 komadov. Bili so zelo dragi. Za mlade kozličke in kozice je plačeval 1200 do 1500, za odrasle pa 4000 do 6000 švicarskih frankov.

Prve kozoroge je bilo kaj težko vzgojiti. Mnogo mladičev je poginilo. Leta 1898. pa so spustili pet koz polutank, ki so bile vzgojene na Nižjem Avstrij-

skem. Te so upeljali samo za osveženje krvi, kar se pa ni posebno obneslo. Vse samce iz tega potomstva so postrelili, le samice so pustili. Do leta 1902. so jih gojili v posebnih ogradah,

Po smrti Julija Borna so jih spustili v prostost na velikem, 1355 ha obsega-jočem samolastnem lovišču, v skalnatem pobočju Košute, Babe in na vzhodnem in na severnem pobočju Begunjščice, kjer so se kozorogi prav dobro počutili. V letih od 1897. do 1912. so z importiranjem novih komadov osvežili kri. Do leta 1918. je število kozorogov narastlo od 50 do 60. Kozoroge so krmili čez zimo z ovsem, koruzo in senom. Na krmišča so prihajali samo ponoči.

Proti koncu svetovne vojne, ko so se vračali vojaki iz vojne, posebno pa za časa vojnih operacij na Karavan-kah, pa so nepremišljeni ljudje kar za kratek čas streljali težko naseljene kozoroge... Ostalo jih je 6 do 8 komadov, in sicer v skalnem pobočju Begunjščice. Od takrat niso prihajali več na krmišča.

Posesnik kozorogov je bil v velikih skrbeh za lepe redke živali. Danes pa so kozorogi popolnoma zaščiteni tudi od strani države. Nihče jih ne sme streljati brez posebnega dovoljenja, niti lastnik sam.

Naši kozorogovi naselbini pa je pretila še druga velika nevarnost, in sicer oslabljenje krvi. Treba je bilo nabaviti novega kozoroga. Ker pa taka žival danes stane ogromen denar, je poskusil sedanji posesnik baron Friderik Born dobiti državno podporo, ki je pa izostala zaradi splošnih težkih denarnih razmer. Letos je baron Born nabavil za osveženje krvi novega odraslega kozoroga iz Schönbrunn. Vzgojen je bil v tamošnjem zoološkem vrtu. Kakor smo zvedeli, je bil takoj, ko so ga izpustili, zelo plah in je za nekaj časa neznano kam pobegnil. Pred nedolгим časom pa so ga videli v bližini ostalih gorenjskih kozorogov. Upajmo, da bo v prihodnji jeseni poskrbel za dober naraščaj ter da se bo naša, sedaj kakih 25 kozorogov broječa kolonija, in sicer samcev in samic, kmalu dvignila nad 30.

Nova ekspedicija proti severnemu tečaju

Dne 15. maja je odrinila iz Bergena na Norveškem v smeri severnega tečaja mešana italijansko-norveška ekspedicija, ki ji je namen poiskati izginolo posadko Nobilovega vodljivega zrakoplova »Italia«.

Ekspedicija je zanimiv pojav že po svojem namenu. Vodi jo mlad italijanski alpinist, inženjer Albertini, ki mu je 26 let. On se ne more nikakor sprizajntiti z mislijo, da je obod Nabilove zračne ladje zadela tako tragična usoda kakor se misli, govori in piše. Po njegovi sodbi je celo popolnoma izključeno, da bi bil obod zgorel. Pojav dima, o katerem govore preostali člani lanske ekspedicije, da je nastal pol ure po padcu, se vidi Albertiniju prived razgrete domišljije, ki ni realno utemeljen. Odstavljeni general Nobile ne ve o tem povedati nič pozitivnega. Naslanja se v svojih izjavah na doime drugih, ki so bili po katastrofi zrakoplova močno pretreseni, tako, da je hudo dvomljivo, če se lahko smatrajo njih izjave za verodostojne.

Izhodišče ekspedicije torej tvori domneva, da je posadka, ki jo je odnesel

obod s seboj, lahko še živa. Albertini, ki je postavil to tezo, jo zagovarja z vsemi mogočimi argumenti. Med drugim pravi, da je izključena pri vremenskih razmerah, v katerih je prišlo do katastrofe, možnost gledanja na razdaljo 35 km. Lani 25. maja ob 10. zjutraj je bilo precej megleno. Dalje je dokazano, da je tiste dni pihal veter z brzino do 70 km na uro. Tudi to dejstvo izključuje pojav dima. To, kar so videli Zappi in drugi, je bila mogoče megla, ki so jo v zmedenosti smatrali za dim.

Človek in polarna zima

Vprašanje, ki se pojavi takoj po domnevi, da morda še žive možje, ki jih je odnesel obod »Italia« s seboj naprej, se glasi, ali je sploh možno, da človek prebije zimo v polarnem ledu? Opisi velikih raziskovalcev, predvsem Knuta Rasmussena, pričajo, da je to mogoče. Rasmussen je živel leta in leta med Eskimi in je sam sin eskimske matere. Preizkusil je, da tudi človek, ki ne živi stalno na severu, lahko prenese polar-no zimo. Življenje je mogoče celo v sa-

mem snegu, ledu in brez vode. Rasmussen predpostavlja, da ni treba prezimovalcu nič drugega kakor dober kožuh, ki ga lahko naredi iz kože severnega medveda ter ga docela zaščiti pred mrazom. Preživljanje je zelo enostavno. Za hrano zadoščajo popolnoma pingvinova jajca ali pa meso belega medveda. Vsi drugi pripomočki so lahko skromni. Verjetno je, da je ostalo možem, ki so bili v obodu »Italie«, toliko živil, da so bili preskrbljeni vsaj za prve čase. Pozneje so se lahko navadili na to, kar so jim nudile razmere.

Ekspedicija

Inž. Albertini je za raziskovanja najel kitolovca »Hejmen«, ki bo prekrščen v ladjo »Sucai«. Ladja je že natovorjena. Ekspedicija razpolaga s tucatom polarnih psov, ki so jih Italijani kupili v Grönlandiji in katere so pripeljali v Bergen preko Kodanja.

Poveljnik ladje je seveda pomorski kapetan, v danem primeru Norvežan Jacobson, ki ima pod seboj norveško moštvo, pilota, izkušenega za vožnjo med ledenimi ploščami, krmarja, dva strojnika, radiotelegrafista, dva vodiča psov, kuharja in tolmača. Seveda nastane vprašanje, če ne bo ekspedicija baš zaradi dvojnega vodstva, oziroma poveljstva trpela. Amundsen pripoveduje o tem zanimive stvari s svojih prvih voženj. Komandant pray za pravni poveljnik, če nima kapetanske sku-

nje. In Albertini je pač inženjer, ne pa tudi pomorščak, navigator.

Smer in cilj

Iz izkušnje vemo, da nastopa sedaj najugodnejša perijoda v letu, ko je mogoče raziskovati najsevernejše pokrajine naše zemlje. V tem času se vrši na tečaju in blizu tečaja groznolepa naravna drama. Ledene gore pokajo in silijo narazen. Voda hrumi pod njimi in med ploščami, da se kadi visoko pod oblake. Gorje tistemu, ki pride naravnim silam preblizu! Stro ga kakor zmelejo valjarji lupinico. Polarni raziskovalci morajo biti zategadelj silno oprezní.

V tem času, ko nehava polarna noč, se je odpravil Albertini s »Hejmenom«, odnosno z ladjo »Sucai« na pot. Njegova pot pojde najprej proti Sewerby Sundu, od tam dalje pa proti rtu Leighu Smithu. V ugodnih razmerah se nadeja Albertini, da mu bo mogoče prodreti do Franc Jožefove dežele.

Kakšni so izgledi Albertinijevega podjetja? Ali je kaj upanja, da se obnese? Albertini veruje v svojo misijo in se nadeja uspeha. Amundsen, pravi Albertini, je leta in leta blodil po ledenem morju in je naposled našel izhod in pot domov. Vrnil se je med ljudi ovenčan s slavo. Takisto i Nansen. Ampak Albertini pozablja, da sta ta dva moža imela druge cilje in da jih tudi tista vselej dosegla. Narava je pač trša od človeka.

Kakšno bo kmetijstvo bodočnosti

Najnaprednejše je kmetijstvo v Ameriki; že tam so razmere take, da naš povprečen kmet težko verjame raznim opisom. Kakšno pa utegne biti kmetijstvo v bodočnosti, ko se bodo v gospodarskem življenju še bolj uveljavila znanstvena načela in tehnični pripomočki, o tem nam pripoveduje Edwin E. Glosson v washingtonskem časopisu »Science News-Letter«. Iz tega članka posnemamo naslednje:

Drznem si prerokovati, da kmet bodočnosti skoraj ne bo več prideloval tega, kar se danes goji na poljih. Prideloval bo sirovine. Trudil se bo, da pridobi kar največ ogljenčevih hidratov, maščobnih kislin in drugih snovi, ki jih poznamo iz organske kemije in

ki imajo tako važno vlogo v človeškem življenju. Namestu da prideluje sladkorno peso, lanova semena, meso in tobak, bo prideloval — kemične spojine. V ta namen bo sejal in gojil rastline, ki mu lahko na njegovem zemljišču s kar najnižjimi stroški prinesejo kar največjo množino kemičnih spojin, po katerih je povpraševanje največje.

Kmet bodočnosti se ne bo toliko kot danes posvečal pridelovanju živil, zakaj tu bo njegovo tržišče omajano. Ljudje ne bodo več tako jedli kot jedo sedaj, predvsem pa ne bodo tolikanj trtili raznih snovi, ki se nahajajo v hrani. Moj ded mi je večkrat pravil: »Dečko, oči so ti večje nego želodec«. Toda to ne velja samo za hrano. Naš

apetit po avtomobilih, radiu, svilenih nogavicah in časnikih je bržčas nenasičen. Zato se bo tudi poljedelec skušal iznebiti pridelovanja živeža in dospeti na področje, kjer se mu odpirajo neomejene možnosti.

Drzmem si postaviti domnevo, da bo kmet bodočnosti vpregel v svoje delo tudi nižje živi. Doslej je smatral, da so bakterije, plesni in dr. njegove sovražnice, ki jih mora zatreti. Toda razne drobne živi so lahko kmetijskemu pridelovanju sila koristne. Na začetku poljedelstva je človek izpremenil volka v ovčarskega psa. Drobčkane živi pa rasto hitreje, žive ceneje, potrebujejo manj prostora in se hitreje razmnožujejo nego višje rastline in živali. Mikrobi, ki se po velikosti in številu vsakih dvajset minut podvoje, daleko prekašajo v plodovitosti belgijske kunce. Z njihovo močjo se dado n. pr. iz žagovine ali iz amonijaka, ki je v zraku, pridelati razne vrste maščob, proteinov in aromato. V tem pogledu smo že krenili daleč naprej. Ob neki priliki sem jedel iz droži pripravljeno juho, ki se ni dala razločiti od najboljšega goveje juhe. Ali lahko govejereja konkurira z rejo kvasnic? Nedavno sem obiskal tovarno plesni, ki jo je ustanovilo ameriško poljedelsko ministrstvo. Tu se grozdni sladkor kvantitativno in kvalitativno pretvarja v glukonsko kislino. Doslej je stala le-ta sto dolarjev funt. S pomočjo plesni se je pridelovalna cena znižala od sto dolarjev na 35 centov pri funtu.

Nikdar se nisem štel med tiste kemike, ki prerokujejo dobo, ko bo člove-

ška hrana popolnoma izgubila sedanjí značaj in se bo človek hranil samo s kemičnimi spojinami. Ne vidim v bodočnosti dneva, ko ne bo več naših treh dnevnik obrokov, ko bo človek použil samo nekaj sintetičnih pilul, ki bodo vsebovale vse, kar zahteva naše telo.

Trdno pa verujem, da se bo velik del človeške hrane prideloval s pomočjo rastlin, dasi bo ljudem nemara mogoče, da izdelajo vsako poljubno hrano čisto kemično: iz olja, zraka in vode v spajanju z raznimi solmi. Glede slednjega je namreč vprašanje, ali bi se tako pridelovanje v velikem obsegu rentiralo ali ne.

Tako ameriški pisec. Priznati je treba, da je človeštvo v svojih najnaprednejših plasteh že na potu k tem na videz fantastičnim vzorom. Najvažnejša kmetijska veđa bo v bodočnosti kemijska; zarodke te nove kmetijske oblike — kemičen laboratorij na kmetiji — že opažamo na najbolj naprednih ameriških farmah.

NA POTU ZA ZIBELKO ČLOVEŠTVA

Ameriški raziskovalec Ernest Cadle, po rodu Afričan in dober poznavalec tega kontinenta, je odpotoval v Kapstadt z namenom, da v teku dveh let prepotuje v znanstvene namene Afriko od juga do severa. Najbolj ga zanima vprašanje, ni li bila Afrika zibelka človeškega rodu? Po podmeni, ki jo že delj časa zagovarja, je človeški rod izšel z ozemlja, ki leži na koncu afriške puščave Kalahari ter se je odtod razširil po vsem svetu.

Današnja umetniška priloga

»K šmarnicam« po originalu Frana Krašovca nam slika vso poezijo majniške nedelje na kmetih.

«ZIVLJENJE IN SVET» stane celoletno 80 Din, polletno 40 Din, četrtletno 20 Din, mesečno 8 Din. — Posamezne številke stanejo v podrobni prodaji samo 2 Din. — Naroča se pri upravi. Ljubljana, Knafljeva ul. 5. Naročnina za inozemstvo: ITALIJA četrtletno 8 lir, polletno 16 lir, celoletno 30 lir. FRANCIJA mesečno 4 franke. ČEŠKOSLOVAŠKA mesečno 6 kron. AVSTRIJA mesečno 1 šiling. AMERIKA in ostalo inozemstvo, 1 in pol dolarja na leto.

Urejuje Božidar Borko. — Izdaja za konzorcij Adolf Ribnikar. — Za »Narodno tiskarno d. d.« kot tiskarnarja Fran Jezeršek. — Vsi v Ljubljani.

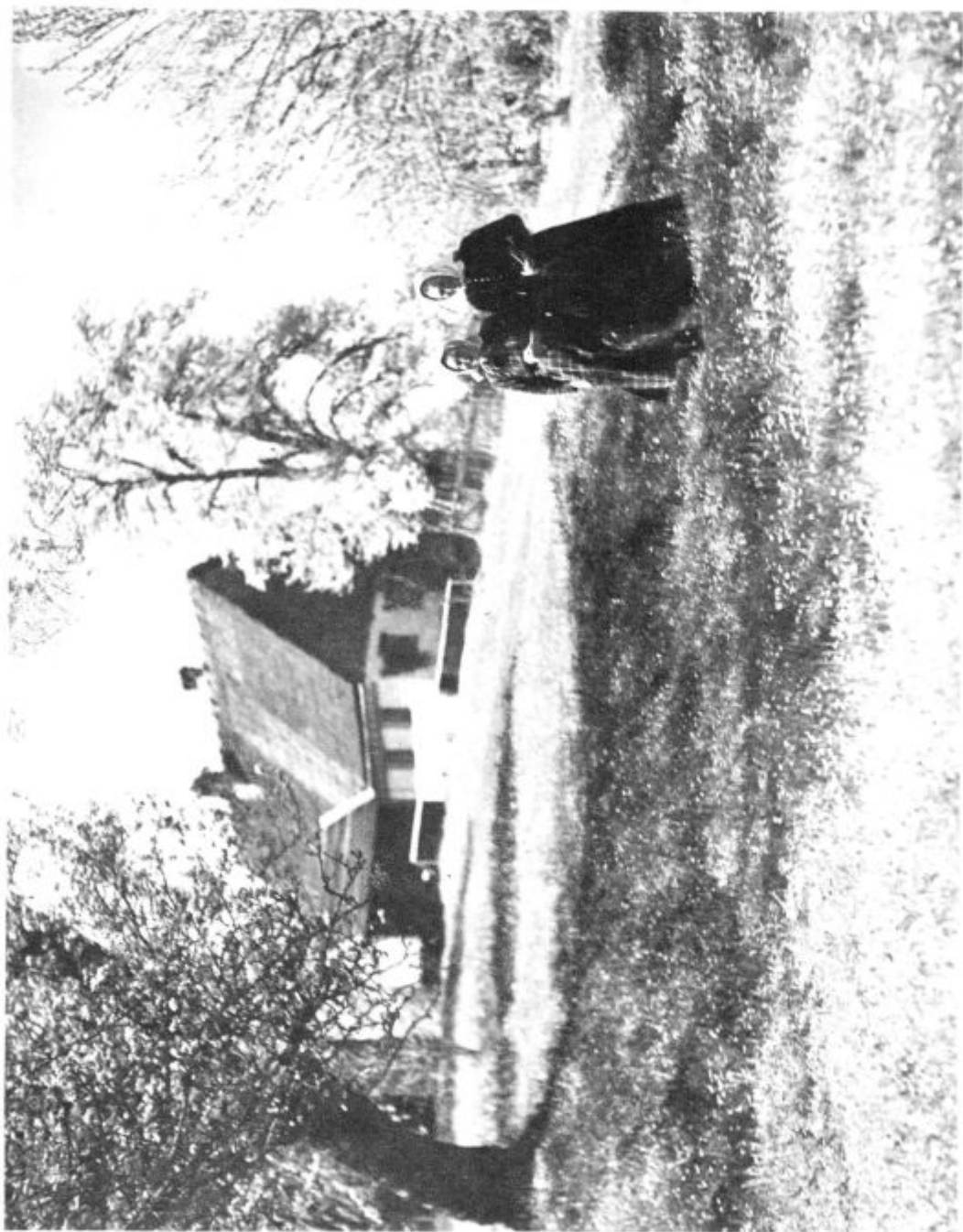

Foto Fran Krašovec

K šmarnicam